TERÉNNÍ VÝZKUM V MIKULČICÍCH

MIKULČICE-PRŮVODCE
svazek 1

Archeologický ústav AV ČR, Brno
výzkumná základna v Mikulčicích

Národní kulturní památka

SLOVANSKÉ HRADIŠTĚ V MIKULČICÍCH

Archeologický výzkum:
Archeologický ústav AV ČR, Brno
pracoviště Mikulčice-Valy
696 19 Mikulčice
tel., fax: +420 518 357 292
www.iabrno.cz

Muzejní expozice a správa areálu:
Masarykovo muzeum Hodonín
Stálá muzejní expozice v-areálu hradiště
Otevřeno denně
od 1.4. do 31.10. mimo pondělí,
út-pá: 9.00-12.00, 12.30-16.30 hod.
so, ne: 9.00-12.00, 12.30-17.30 hod.
696 19 Mikulčice
tel.: +420 518 357 293
www.mikulcice-valy.info

Další informace:
www.mikulcice-valy.cz

Přístup po silnici:
ze silnice č. 55 odbočit na Moravskou Novou Ves nebo Lužice, odsud dále na Mikulčice, projet obcí Mikulčice a dále 3 km po silnici až k hradišti Valy

Vlakové spojení:
z železniční stanice Lužice pěšky 6 km po modré turistické značce (po silnici)

Autobusové spojení:
ze zastávky ČSAD v Mikulčicích pěšky 3,5 km po modré turistické značce (po silnici)

NKP Mikulčice

cyklistická stezka
turistická stezka modrá
turistická stezka zelená
železnice
státní hranice ČR/SR

Doubrava
Výtopa
Bojanovický rybník
Novodvorský rybník
Komárovský rybník
Dvorský rybník
Písečenský rybník
Lužický rybník
55
HODONÍN
ZOLL
MORAVA
Josefov
Lužice
Kyjovka
Stanice ČD Lužice
Těšice
Mikulčice
Holičsky štátny les
Kopčiansky kanál
Konečná zastávka ČSAD
NKP MIKULČICE
Moravská Nová Ves
Přírodní rezervace Škařiny
Kanál Tvrdovice-Holič
SV. MARGITA
Kyjovka
Anglická alej
Kyštor
Týnec
MORAVA
Kopčany
Státní les

S
0
2 km

Slovo úvodem

„Valy“ u Mikulčic jsou obecně známy jako přední centrum velkomoravského státu a evropsky proslulé archeologické naleziště raného středověku. Svým rozsahem se archeologický výzkum v Mikulčicích zařadil k největším systematickým odkryvům v Evropě. Čtyřicetiletá etapa terénních prací přinesla obrovský a vzácný materiál, který je dnes průběžně zpracováván a na jehož vyhodnocení budou archeologové ještě mnoho let soustavně pracovat. Bohužel řada významných objevů, jako jsou kostely, pohřebiště, dílny, ale i běžná zástavba hradiště zůstávají dosud bez odborné publikace. Díky přerušení systematických terénních prací na počátku 90. let a orientaci mikulčického výzkumu na zpracování získaného materiálu se daří tuto mezeru pomalu zaplňovat. Ruku v ruce s odborným vyhodnocením může jít i příprava publikací pro širší veřejnost. Té by měla být určena nová řada průvodců po mikulčickém výzkumu. Předkládaný první svazek této řady dává nahlédnout návštěvníkům Mikulčic a dalším zájemcům o problematiku Velké Moravy do nálezových situací terénního výzkumu 1954-1992 na hradišti v Mikulčicích.

Vlastním průvodcem po lokalitě je první část publikace, která provádí návštěvníka po 10 stanovištích na okružní trase hradištěm. V rámci jednotlivých stanovišť A až J jsou představeny nejvýznamnější archeologické objekty, doplněné úzkým výběrem charakteristických nálezů. Druhá část publikace přibližuje hlavní skupiny archeologických památek v Mikulčicích jako jsou doklady osídlení, opevnění, kostely, běžná zástavba a pod. Závěr průvodce patří stručnému seznámení s terénním výzkumem v Mikulčicích - s jeho metodikou, postupem a personálním zajištěním. K celkové orientaci návštěvníka má sloužit plán hradiště na předsádce brožury, kde je vyznačena prohlídková okružní trasa s jednotlivými stanovišti. Publikace je doplňkem muzejní expozice, která se nachází přímo v areálu hradiště.

Předkládané 2. vydání přináší rozšíření publikace o oddíl věnovaný novým výzkumům mikulčického pracoviště Archeologického ústavu AV ČR Brno. Pro odlišení od výkladu věnovaného starým výzkumům má tento oddíl podobu několika plnobarevných stran, vložených do střední části publikace.

Hradiště v Mikulčicích leží v údolní nivě řeky Moravy, v krásném krajinném prostředí lužních lesů. Autoři této publikace přejí návštěvníkům národní kulturní památky Mikulčice nevšední zážitek, umocněný harmonickým spojením bohaté historie místa a malebné krajiny.

Lumír Poláček

Slovo o Velké Moravě

Velká Morava, první státní útvar západních Slovanů, sehrála významnou roli v dějinách východní části střední Evropy. Byla předchůdcem raně středověkých států českých Přemyslovců, polských Piastovců a uherských Arpádovců, které spoluvytvářely již před celým tisíciletím politický předobraz moderní střední Evropy. Krystalizačním jádrem velkomoravského státu byla Stará Morava na obou březích řeky Moravy a nitranské knížectví. První historicky doložený panovník Staré Moravy Mojmír I. se zmocnil kolem roku 830 Nitry, připojil ji k Pomoraví a tak položil základy novému státu. Mocenský růst za jeho nástupce Rostislava přiváděl Velkou Moravu stále častěji do střetů s Východofranskou říší. Aby Rostislav posílil nezávislost na říši, usiloval o vybudování vlastní církevní organizace. Na jeho žádost vyslal byzantský císař Michael III. roku 863 na Moravu misii v čele s Konstantinem (Cyrilem) a Metodějem. Ta vytvořila nové slovanské písmo (hlaholici) a všem srozumitelnou staroslověnštinu povýšila na jazyk spisovný i liturgický. Největšího rozmachu dosáhla Velká Morava za knížete Svatopluka. Byla připojena nová území, Metoděj byl jmenován moravským arcibiskupem. Brzo se však vyhrotil rozkol mezi východní a západní křesťanskou církví. Metodějovi žáci byli po smrti svého učitele roku 885 vypuzeni ze země. Spory s Franskou říší i vnitřní rozpory vyčerpaly velkomoravský stát natolik, že roku 906 podlehl kočovným Maďarům.

Rok 1954 se zahájením terénního výzkumu v Mikulčicích byl důležitým mezníkem v poznání dějin Velké Moravy. Mikulčické objevy pomohly významným způsobem budovat nový překvapivý obraz tohoto raně středověkého státního útvaru. Oproti dalším dvěma nejvýznamnějším velkomoravským centrům ve Staré Městě - Uherském Hradišti a v Nitře, která jsou bohužel porušena mladší, téměř tisíc let trvající zástavbou, se Mikulčice dochovaly relativně neporušené do dnešní doby a nabízejí tak nejdostupnější materiál k hledání odpovědí na otázky historického významu Velké Moravy.

U vstupu do akropole

(stanoviště A)

Prohlídková trasa po hradišti v Mikulčicích začíná v místě, kde dnešní hlavní přístupová cesta vchází na vyvýšenou akropoli velkomoravského hradu. Právě v těchto místech se nacházela v 9. století **brána.** Dříve než příchozí prošel touto branou, musel překonat dřevěný **most,** spojující obě opevněné části hradu. Pilíře mostu byly odkryty ve dně **příkopu,** který odděloval předhradí od akropole a který je ještě dnes patrný vpravo od cesty, v areálu pracoviště Archeologického ústavu AV ČR Brno. Tento vodní příkop ústil na severní straně do řečiště Moravy, dnes zcela zaniklého. O jeho existenci víme díky archeologickému výzkumu, prováděnému zde v letech 1972-75. Ústí příkopu na severní straně uzavírala vůči řečišti řada **dřevěných komor,** vyplněných kamením. Účelem této neobvyklé konstrukce bylo zabezpečení strategicky choulostivého místa jak z hlediska obrany, tak proti vodní erozi. Jako protierozní bariéra sloužila patrně i **roubená stěna,** zpevňující strmý břeh pod nárožím opevněného předhradí. Dochování dřevěných nálezů a rostlinných zbytků v bývalých říčních korytech souvisí s jejich uložením pod vodní hladinou. Řečiště bylo po zániku hradu postupně zaneseno říčními a povodňovými sedimenty a dřevěné objekty zůstaly pod hladinou podzemní vody zachovány až do dnešních dnů.

1. Terénní výzkum v prostoru západní **brány** akropole. Brána patřila k tzv. čelnímu typu. Tvořil ji jednoduchý průchod hradbou, ohraničený po stranách kůly, které patrně nesly dřevěnou věžovitou nástavbu. Podobně asi vypadaly i další dvě brány odkryté v prostoru hradu (viz rekonstrukci na str. 27).
2. Dno bývalého **řečiště** Moravy se nacházelo až 4 m pod dnešním povrchem. V pozadí profil korytem s říčními a povodňovými sedimenty, které během několika staletí zaplnily řečiště a zarovnaly je s okolním terénem.
3. Řada **dřevěných komor** na dně říčního koryta a systémy kůlů, kterými byla tato hradba postupně vyspravována a zpevňována. Při stavbě bylo použito takřka výhradně dubové dřevo, které svými vlastnostmi nejvíce odpovídalo požadavkům na konstrukce vodních a fortifikačních staveb.
4. Detail vyvrácené konstrukce **roubené stěny** pod nárožím hradby předhradí. Vodorovná dřeva byla pomocí ok navlečena na svislé kůly.
5. Naplavená stěna z pleteného proutí, která mohla zpevňovat některý z břehů. Podobné konstrukce se používaly na výplety stěn domů nebo plotů.
6. Nález vědérka na dně bývalého řečiště. V říčních korytech kolem mikulčického hradu se našlo několik celých věder, všechna vyrobená z tisového dřeva. Vědra sloužila k zásobování obyvatel hradu vodou.
7. Dřevěné vědro se zdobeným železným kováním.
8. Naběračka vyřezaná z javorového dřeva, ztracená patrně při nabírání vody v řečišti.
9. Dřevěné rukojeti srpů z říčního koryta.
10. Rostlinné makrozbytky z říčního koryta jsou důležitým materiálem pro paleobotanickou rekonstrukci přírodního prostředí Mikulčic v 8.-10. století a pro poznání úrovně obilnářství, zahradnictví a ovocnářství v širším prostoru raně středověké aglomerace. Obilky pšenice shloučené (a), pecky broskvoně (b) vinné révy (c) a dřínu (d), semena pastiňáku (e) a kosatce (f).

1.

3.

2.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10. a) b) c) d) e) f)

Druhý kostel

(stanoviště B)

Po vstupu do areálu akropole spatříme vlevo zděnou budovu, chránící konzervované základy tzv. **II. mikulčického kostela.** V těchto místech byly prof. Josefem Poulíkem v roce 1954 zahájeny terénní práce v Mikulčicích. Již při prvních zjišťovacích výkopech bylo nalezeno nároží zděné stavby s několika hroby v okolí. Systematický výzkum, zahájený v následujícím roce, potvrdil, že jde o zbytky velkomoravského kostela a pohřebiště z 9. století. Takto byly objeveny velkomoravské Mikulčice. Byl to objev překvapivý, neboť do té doby bylo hradiště považovalo za Břetislavský hrad z 11. století. Odkryvem II. kostela byl zároveň zahájen velkoplošný systematický odkryv v Mikulčicích, který trval nepřetržitě 38 sezón. Tento výzkum přinesl jasné důkazy o tom, že Mikulčice byly předním centrem státního útvaru 9. století, označovaného jako Velká Morava.

II. kostel stál v ohybu hradby, v blízkosti západní brány akropole. J. Poulík rozlišil dvě stavební fáze kostela - starší, s litou maltovou podlahou (**stavba B**) a mladší, s podlahou vyloženou plochými kameny na písčité navážce (**stavba A**). Východně od II. kostela narazil na zbytky staršího zdiva, které označil jako I. kostel (**stavba C**). Dnes hodnotíme pozůstatky tzv. I. kostela s opatrností, neboť jeho existenci nelze bezpečně prokázat. Otázku stáří II. kostela, řazeného některými badateli k nejstarším sakrálním stavbám v Mikulčicích již z počátku 9. století, by mělo objasnit budoucí komplexní zpracování výzkumu. Kolem II. kostela se rozkládalo pohřebiště s přibližně 200 hroby. Nejvýznamnějším jedincům patřily hroby s meči (**hrob 90, 265, 280**), s honosnými pásovými kováními (**hrob 100**) a s pozlacenými bronzovými ostruhami (**hrob 44**). Řada hrobů obsahovala stříbrné nebo pozlacené šperky - nejčastěji gombíky. Častým nálezem v hrobech byly rovněž ostruhy. Východně od kostela, částečně izolována, byla zjištěna skupina asi 30 hrobů, která patřila pravděpodobně již povelkomoravskému vývoji v 10. století.

V rámci odkryvu II. kostela byl zkoumán přilehlý úsek opevnění akropole. Dvě mohutné kamenné plenty dřevohlinité **hradby** přiřadil J. Poulík dvěma fázím velkomoravského opevnění. Do břehu říčního koryta před čelem hradby byly zaraženy dubové kůly.

1. Archeologický výzkum **II. kostela** s vyznačením dvou stavebních fází (stavba A, B). V popředí zdivo hypotetického I. kostela (stavba C).
2. Rekonstrukce **II. kostela** - stavby A - podle J. Pošmourného. Jednolodní kostel s pravoúhlým východním závěrem a s přístavkem po severní straně chóru. Stavba byla dlouhá 12,5 m, šířka lodi činila 6,5 m.
3. **Hrob 44** dospělého muže s pozlacenými ostruhami, zdobenými lidskými maskami. Podobným způsobem byla zdobena kování připevňovacích řemínků ostruh - nákončí a přezky s průvlečkami. Součástí výbavy zemřelého byly rovněž dva pozlacené gombíky s palmetovou výzdobou a další, tentokrát železné ostruhy.
4. Pozlacené lité bronzové ostruhy s maskami z **hrobu 44.**
5. **Hrob 265.** Hrob velmože s mečem, objevený pod litou maltovou podlahou stavby B. U kostry dospělého muže se nalezl meč typu H, železné nákončí opasku, nůž a ostruhy.
6. Detail rukojeti meče z **hrobu 90.** Mezi laloky členěné hlavice byl vtepán přesekávaný měděný drátek, 10 cm pod záštitou byla do čepele z damaskové oceli vtepána značka tvaru Ω. Meč byl zasunut v dřevěné pochvě se zbytky kůže a tkaniny na povrchu.
7. **Hrob 100.** Hrob tříletého dítěte s honosným kováním opasku. Součástí výbavy zemřelého byly rovněž velké stříbrné gombíky a železný nůž.
8. Gombíky z pohřebiště u II. kostela. Dvouplášťové gombíky (a), gombíky s puklicemi zdobenými granulací (b) a gombíky pokryté hrubou granulací (c).
9. Masivní nákončí opasku s „orantem" z **hrobu 100.** Postava s řeckým křížem na prsou na zadní straně nákončí představuje zřejmě duchovního v adoračním gestu. Na přední straně kování, v masivním okrajovém rámu, zdobeném hrubou litou granulací, vystupují dva medailony - v horním z nich je technikou niella provedena stylizovaná lidská tvář.
10. Čelní kamenná plenta velkomoravské **hradby,** skládaná z lomového kamene. Její původní výška dosahovala nejméně 3 m. Kůly dřevěné palisády, zaražené do břehu řečiště před hradbou, považované původně za součást předvelkomoravského opevnění, byly spíše protierozní úpravou břehu říčního koryta před čelem velkomoravské hradby.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8. a) b) c)

9.

10.

Třetí kostel - bazilika

(stanoviště C)

Na nejvyšším místě akropole jsou situovány dvě stavby, které nejvýmluvněji reprezentují knížecí prostředí velkomoravských Mikulčic - bazilika a palác. **Bazilika** - III. mikulčický kostel je jedinou vícelodní sakrální stavbou v Mikulčicích a současně největším dosud odkrytým velkomoravským kostelem. K trojlodí stavby s východní apsidou byly na západní straně připojeny dvě další prostory - atrium a nartex. V prostoru trojlodí a nartexu bylo odkryto několik hrobek, které patřily významným jedincům z okruhu vládnoucí vrstvy Velké Moravy (např. **hroby 318 a 580**). Je pravděpodobné, že zde byli pochováni někteří z Mojmírovců. Bazilika mohla plnit funkci biskupského kostela. Kamenný objekt, nalezený 15 m jižně od apsidy kostela a považovaný dříve za **baptisterium** - křtící kapli, byl studnou, sloužící k získávání vody pro liturgické potřeby. Kolem kostela bylo odkryto pohřebiště s přibližně 550 hroby, jejichž hustota a vzájemné překrývání svědčí o značné intenzitě pochovávání. V řadě případů byly zjištěny pozůstatky kamenných či dřevěných obložení hrobových jam, jakož i železná kování dřevěných rakví. Pohřebiště vyniká počtem bohatých hrobů se zlatými či stříbrnými šperky (např. **hroby 216, 505**), s meči (**hroby 341, 375, 425, 438, 500 a 580**), honosnými soupravami opaskových kování (např. **hroby 390, 433**, porušený hrob **východně od baziliky**) a s předměty cizí provenience. Řada nálezů od baziliky představuje mistrná díla místního uměleckého řemesla. Mezi nálezy jsou také předměty s křesťanskou symbolikou, např. křížky. **Hrob 480** obsahoval jako jediný v Mikulčicích minci - zlatý byzantský solidus Michaela III. z let 856-866.

1. Celkový pohled na odkryv **baziliky** v roce 1957. Půdorys kostela se dochoval pouze v podobě negativů základového zdiva. K trojlodí přiléhaly na západní straně dvě prostory - nartex a atrium. Vnější rozměry kostela činí 35,5 × 11 m. Kontrolní profily, ponechané přes základy, slouží k ověřování stratigrafického sledu vrstev.
2. Model **baziliky** podle J. Pošmourného. Jedna z možných variant rekonstrukce kostela v podobě tzv. helénistické baziliky s postranními tribunami nad bočními loděmi. Jiná varianta rekonstrukce počítá s existencí kopule nad středem hlavní lodě, další varianta pak představuje klasickou bazilikální stavbu s nižšími bočními loděmi.
3. **Hrob 580** v hlavní lodi baziliky obsahoval meč, sekeru, dýku s ozdobnou rukojetí, nožík, vědro, kování opasku, zlatý gombík a další předměty. V hrobce byla uložena rakev kovaná železnými pláty. Kosterní pozůstatky tohoto jistě velmi významného jedince se nedochovaly.
4. Hrob velmože s mečem (**hrob 500**). Rakev, zpevněná masivními železnými kováními, byla podložena plochými kameny.
5. Detail **hrobu 216** s gombíky, typickou ozdobou vyšších společenských vrstev Velké Moravy. Tyto duté kovové knoflíky byly produktem místních šperkařských dílen a sloužily patrně ke spínání oděvu. Nacházejí se v ženských i mužských hrobech.
6. Studnovitý útvar **„baptisteria"** měl téměř čtvercový půdorys (80 × 90 cm) a vyzdívku z lomového kamene, která sahala od hloubky 100 cm po 320 cm pod dnešním povrchem.
7. Pozlacené lité bronzové nákončí, nalezené **východně od apsidy baziliky.** Na lícní straně je technikou vrubořezu znázorněna žába, na rubu je vyryta postava představující patrně knížete s atributy panovnické moci - praporcem (labarum) a picím rohem.
8. Velké stříbrné nákončí z **hrobu 390.** Do čelní strany, pokryté hustou sítí jemně splétaných stříbrných drátků, byla vsazena skleněná perla s neumělou rytinou čtyřnohého zvířete a pod ní antická gema s vyobrazením boha Merkura na rubu. Na zadní straně nákončí je na puncovaném pozadí vytepána a vyryta lidská postava v orodujícím gestu. Nákončí s „oranty" jsou charakteristická pro Mikulčice - dokládají svébytnost místního uměleckého řemesla.
9. Stříbrné nákončí z **hrobu 433** s filigránní výzdobou lícní strany a s rytým stylizovaným vyobrazením stromu života na rubu.
10. Zlatý polyedrický gombík s pěti modrými sklíčky z **hrobu 318** - jedné z hrobek v boční lodi baziliky.
11. Zlatý dvouplášťový gombík s natavenými můstky, zdobenými granulací, nalezený v páru s dalším stejným gombíkem v **hrobu 505.** Příklad mistrné práce velkomoravských šperkařů.
12. Stříbrný závěsný křížek s postavou Krista, nalezený jižně od baziliky, může pocházet z některého rozrušeného hrobu.
13. Zlatý solidus císaře Michaela III. (842-867) z **hrobu 480.** Na jedné straně poprsí panovníka Michaela III., na druhé straně poprsí Krista.

2.

1.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

Palác

(stanoviště D)

Jedinou rozsáhlou zděnou stavbou na hradišti v Mikulčicích, které chybí atributy církevní stavby, je obdélníkový objekt s rozměry 26 x 11 m, odkrytý ve střední části akropole. S největší pravděpodobností šlo o **palácovou stavbu,** která sloužila jako obydlí a reprezentační prostory knížete. Přízemí stavby mělo dvě části, ve větší z nich se uvádějí zbytky lité maltové podlahy, kůly s kamennými obklady a pozůstatky kamenného krbu. Západní obvodová stěna stavby se nezachovala, byla patrně porušena mladší zástavbou z 11.-13. století. Na základě dochovaných zbytků lze palácovou stavbu rekonstruovat pouze v hrubých rysech.

Projevem dvorského prostředí velkomoravského centra jsou rovněž hroby velmožů. Z 16 dosud zjištěných velmožských hrobů s meči v Mikulčicích pocházejí tři z blízkosti paláce; **hroby 715, 717 a 723** byly nalezeny spolu s dalšími bohatými pohřby v malé skupině hrobů severozápadně od paláce. Přináležitost tohoto malého pohřebiště k určité církevní stavbě se nepodařilo prokázat, přesto byly vysloveny domněnky o možné existenci stavebně jednodušší, např. dřevěné svatyně v těchto místech.

Vnitřní členění akropole odráží specifickou funkci tohoto areálu. Archeologicky zachycené příkopy a **palisády** dovolují uvažovat o samostatných kostelních okrscích, o dvorcích nebo o dalších vyčleněných plochách uvnitř opevněného areálu. Žádný z těchto útvarů se však dosud nepodařilo v celistvosti rekonstruovat a funkčně interpretovat. **Příkop** zjištěný mezi bazilikou a palácem vyčlenil patrně v pozdním 9. století v severovýchodní části akropole zvláštní útvar o ploše asi 3 ha.

K dvorskému prostředí velkomoravských Mikulčic patří i nepřímé doklady vzdělanosti, resp. psaní, v podobě železných **stilů.** Ze sedmi dosud nalezených stilů v Mikulčicích pochází pět z areálu akropole, přičemž dva byly nalezeny nedaleko paláce. Na akropoli se soustřeďují doklady některých specializovaných výrobních odvětví, zejména těch oborů, které pracovaly přímo pro potřeby knížecího dvora, např. kovářství nebo jemná kovovýroba včetně šperkařství. Doklady výrobních zařízení kovolitců byly nalezeny rovněž v širším okolí paláce (např. **objekt 235, 806**).

Množství **zahloubených objektů,** převážně jam hospodářského charakteru, kterými je doslova zaplněna vnitřní plocha akropole, patří z větší části sídlišti, které předcházelo založení kostelů, rozsáhlých pohřebišť a paláce. Z **jámy 400,** která byla nalezena asi 20 m severně od paláce, pochází známý soubor hliněných figurek, považovaný za sklad votivních symbolů (obětin) z předvelkomoravského období.

1. Odkryv **paláce** v roce 1958. Půdorys stavby se dochoval podobně jako u mikulčických kostelů jako negativní výplň vybraného základového zdiva, pouze v příčce mezi oběma prostorami bylo zjištěno originální kamenné zdivo.
2. Pro rekonstrukci nadzemní části **paláce** máme jenom málo spolehlivých podkladů. Zděné dvojdílné přízemí kryl plochý strop, patrně podepřený dřevěnými sloupy. Předpokládaná dřevěná nástavba patra mohla být členěna ve více prostor, jak ukazuje rekonstrukce J. Pošmourného.
3. **Hroby 715, 717 a 723.** Tři velmožské hroby s meči, které patří ke skupině hrobů ležící severozápadně od „paláce“. Kromě mečů typu X byly v těchto hrobech zjištěny ještě železné ostruhy, nože, přezky a v jednom případě sekera. Jeden z hrobů obsahoval železná kování rakve, která se nacházejí pouze v hrobech nejvýznamnějších jedinců. Ve skupině hrobů severozápadně od paláce byly nalezeny i další bohatě vybavené, zejména mužské hroby.
4. **Příkop** mezi bazilikou a palácem, který rozděloval vyvýšený areál akropole, byl zkoumán v roce 1958 a 1981. Příkop široký 4 m a hluboký 2 m byl po své východní straně sledován kamennou zídkou (na snímku vlevo od příkopu), která patrně představuje zbytek původní hradby.
5. Železné **stily** k psaní do voskových tabulek. Dva nejspodnější byly nalezeny 30-35 m severovýchodně od paláce.
6. Keramické tyglíky k tavení barevných a drahých kovů z **objektů 235 a 806**, považovaných za pozůstatky kovoliteckých dílen.
7. Hromadný nález hliněných figurek z **objektu 400.** Plastiky čtyřnohých zvířat (koňů, skotu), rohatých hlaviček, antropomorfní figurky a miniaturní modely jezdeckých sedel jsou spojovány s pohanskými kultovními zvyklostmi obyvatel předvelkomoravských Mikulčic.

2.

1.

3. a) b) c)

4.

5.

6.

7.

Čtvrtý kostel

(stanoviště E)

IV. mikulčický kostel bývá někdy označován jako mauzoleum, a to na základě zbytků zděných hrobek, nalezených údajně v lodi. Stavba s téměř čtvercovou lodí a půlkruhovou apsidou stála v severním cípu **palisádou** ohraničeného areálu, jehož celkový rozsah a účel neznáme. Na **pohřebišti kolem IV. kostela** bylo pochováno asi 100 jedinců. Relativně jednoduchá výbava hrobů ve srovnání s dalšími kostelními hřbitovy na akropoli nemusí odrážet nižší sociální postavení pochovaných, ale např. pokročilejší stupeň christianizace nebo další vlivy. Rovněž antropologicky se hroby od IV. kostela liší od ostatních mikulčických pohřebišť, a to především značnou převahou ženských hrobů nad mužskými.

IV. kostel podobně jako dvouapsidová rotunda v podhradí byl zdoben v interiéru barevnými freskami, jak ukazují početné nálezy fragmentů malovaných omítek. V lodi kostela byla při výzkumu zjištěna složitá nálezová situace, hodnocená J. Poulíkem jako pozůstatky dvou zděných **hrobek.** Podle výsledků nových bádání je však existenci těchto hrobek zpochybňována. Celá sporná situace mohla vzniknout sekundárním proklesnutím stavebních pozůstatků kostela do starší rozsáhlé jámy.

Palisáda severně od IV. kostela tvořila hranici mezi kostelním hřbitovem a **cestou,** která byla součástí hlavní západovýchodní komunikace hradiště a která spojovala západní bránu akropole s branou v jejím severovýchodním cípu. Podél cesty byly uspořádány roubené **domy** s hliněnými podlahami (např. **obj. 493, 494, 500, 690**).

Jižně od IV. kostela bylo zkoumáno další **pohřebiště, spojované s hypotetickým XI. kostelem.** Za zbytky XI. kostela byly označeny útržky stavebních destrukcí v prostoru uvedeného pohřebiště. Na rozdíl od hrobů u IV. kostela se toto pohřebiště vyznačovalo bohatší výbavou a dřevěnými úpravami hrobových jam. V jednom hrobu byl nalezen meč (**hrob 805**), v ojedinělých případech se zde vyskytly pozlacené šperky - náušnice či gombíky. Bronzové avarské kování z konce 8. století v hrobovém celku, jak bylo nalezeno v **hrobě 821**, je jevem v Mikulčicích ojedinělým.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

1. Odkryv **IV. kostela** v roce 1958. Půdorys stavby se zachoval v podobě negativu základového zdiva, pouze v jižním základu se zachovalo originální zdivo v délce asi 2 metrů. **Pohřebiště u IV. kostela** čítalo asi 100 hrobů. V porovnání s pohřebišti u dalších kostelů na akropoli zde chyběly hroby se zbraněmi a nádobami. Hrobové jámy byly jednoduše upravené.
2. Rekonstrukce **IV. kostela** podle J. Pošmourného. Jednolodní stavba s téměř čtvercovou lodí a s půlkruhovou apsidou měla vnější rozměry 11 x 7 m. Půdorysně byla téměř identická s kostelem ve Starém Městě - Na valách. Interiér svatyně byl opatřen barevnými malbami.
3. Poškozený stříbrný gombík s vegetabilním ornamentem z **hrobu 10/IV**.
4. Pozůstatky domnělé **hrobky** v severovýchodní části lodi IV. kostela.
5. Výzkum v prostoru hypotetického **XI. kostela.** Z předpokládané stavby se zachovaly pouze bloky zdiva, útržky maltových ker a destrukční vrstvy s kameny a maltou.
6. **Hroby u „XI. kostela“** obsahovaly na rozdíl od pohřebiště u IV. kostela zbraně a nádoby - hrnce i vědra. Ve 47 hrobech z prozkoumaných 76 byly zjištěny nálezy.
7. Bronzové lité kování avarského typu ve tvaru koňské hlavičky z **hrobu 821** od „XI. kostela“. Šestiletému dítěti byly do hrobu přidány ještě tři keramické nádoby, vědérko a rolnička.
8. Meč typu X z velmožského **hrobu 805.** 40-50-letý muž byl vybaven navíc dýkou, 2 noži, přezkou, ostruhami, kováním řemínků, ocílkou se 3 pazourky, keramickou nádobou a dalšími neurčitými železnými předměty.
9. Detail **hrobu 850.** Masivní náhrdelník, složený z bronzových dutých kuliček a opatřený bronzovým závěskem.

Pátý kostel

(stanoviště F)

V blízkosti severovýchodní brány akropole stála zděná stavba tzv. **V. kostela.** Neobvyklý půdorys stavby s lichoběžníkovitě se zužujícím východním závěrem a absence pohřebiště v okolí stavby budí určité pochybnosti při její interpretaci a datování. Okolí stavby patří k nejdéle osídleným polohám mikulčického hradu; tomu odpovídá poměrně komplikovaná stratigrafie a časté narušování velkomoravských objektů povelkomoravským a mladohradištním osídlením 10.-13. století.

V těsné blízkosti V. kostela byly nalezeny pozůstatky **kovolitecké dílny**, která je nejvýznamnějším dosud odkrytým dílenským objektem na hradišti. Není náhodou, že dílna, ve které se s velkou pravděpodobností vyráběly i luxusní předměty uměleckého řemesla, stála přímo v areálu akropole. Pracovala patrně přímo pro potřeby knížete a jeho nejbližšího okolí. Je pozoruhodné, že se v objektu nenašly žádné výrobní nástroje, jaké známe z jiných poloh akropole a podhradí (např. tyglíky, kleště, kladívka, kovadlinky).

Asi 15 m východně od V. kostela začínají první kostrové hroby **pohřebiště spojovaného s hypotetickým XII. kostelem.** Jako XII. kostel bývá označována litá maltová podlaha a skrovné zbytky zdí, odkryté přibližně ve středu pohřebiště. Z přibližně 80 odkrytých hrobů je větší část bez nálezů. Podobně jako na pohřebišti u IV. nebo VI. kostela chybí zde hroby se zbraněmi nebo nádobami. V několika hrobech je doložen stříbrný šperk, ojediněle pak pozlacené náušnice nebo gombíky. Řada hrobů u tzv. XII. kostela byla narušena pozdějšími zásahy, jak ukazuje neanatomické uložení některých koster a nálezy honosných šperků, např. pozlacených nebo stříbrných gombíků, v sídlištní vrstvě. Pohřebiště patří pravděpodobně až závěru velkomoravského období.

V severovýchodním ohybu hradby překrylo pohřebiště „XII. kostela“ pozůstatky staršího velkomoravského **objektu 1005**, halové stavby s kůlovou konstrukcí a vyplétanými stěnami (viz rekonstrukci na str. 32). V okolí obou kostelních staveb byly nalézány písčité podlahové navážky dřevěných domů, jaké jsou charakteristické zejména pro mikulčické předhradí.

Mezi V. kostelem, respektive kovoliteckou dílnou, a pohřebištěm předpokládaného XII. kostela vedla **cesta,** která byla součástí hlavní západovýchodní komunikační osy hradiště. Směřovala k **bráně,** která je ještě dnes patrná jako mírná prohlubeň v tělese valu. Na bránu navazoval dřevěný most přes říční rameno mezi akropolí a podhradím.

1. Výzkum tzv. **V. kostela** v roce 1959. Půdorys stavby se dochoval v podobě negativu základového zdiva, pouze v jižní a západní stěně byly dokumentovány zbytky původního zdiva. Stavba s vnějšími rozměry 12,5 × 7,5 m je rekonstruována jako kostel s obdélníkovou lodí a mírně lichoběžníkovitým presbytářem.
2. Dvojdílná podlaha **kovolitecké dílny** (objekt 10/V). V prostoru dílny se koncentrovaly nálezy železné strusky, bronzových a olověných slitků, kapek skelné hmoty a dalších dokladů specializované řemeslné výroby. Počátky dílny sahají snad ještě do předvelkomoravského období.
3. Nedaleko V. kostela bylo nalezeno lité bronzové pozlacené kování ve tvaru kříže. Ramena křížku byla zdobena reliéfními lidskými maskami. Kování bylo součástí opasku, koňského postroje nebo dřevěné schránky.
4. Esovité záušnice z 11.-12. stol. nalézané v okolí V. a XII. kostela. Byly oblíbenou ženskou ozdobou mladohradištního období (11.-13. století). Zavěšovaly se na řemínky splývající kolem obličeje.
5. Výzkum v prostoru tzv. **XII. kostela.** Čtvercový blok lité maltové kry s rozměry 2,5 × 2,5 m, považovaný za podlahu kněžiště „XII. kostela“. Stavba mohla mít více stavebních fází, jak dokládají zbytky zdí a dřevěné haly čtvercového půdorysu. V okolí maltové kry bylo zkoumáno pohřebiště s přibližně 80 hroby.
6. Z prostoru předpokládaného kněžiště XII. kostela pochází měděné plechové kování ve tvaru kříže s lidskou postavou, neuměle vyrytou na puncovaném pozadí. Šlo patrně o ozdobné kování dřevěné skříňky, snad relikviáře.
7. Velký stříbrný dutý gombík s lisovanou výzdobou silně stylizovaných ptáčků na puncovaném pozadí. Gombík pochází patrně z některého z rozrušených hrobů u „XII. kostela“.
8. Odkryv valu v prostoru severovýchodní brány akropole. Šlo o tzv. čelní typ **brány,** kde jednoduchý průchod hradbou v šířce přibližně 4 m lemovaly kůly, nesoucí patrně dřevěnou nástavbu (srovnej rekonstrukci na str. 27).

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

Šestý kostel

(stanoviště G)

VI. kostel stál na okraji vyvýšené písčité duny, oddělené od akropole původně říčním korytem. Dnes je v místě zaniklého **řečiště** malé jezírko, které je vlastně pozůstatkem archeologického výzkumu. Při tomto výzkumu bylo odkryto dno starého řečiště s dřevěnými piloty mostu, s množstvím naplaveného dřeva a dalších organických zbytků, ale i s řadou dřevěných nálezů včetně **člunu.** Z prostoru **mostu,** který spojoval severovýchodní bránu akropole s prostorem u VI. kostela, pochází větší soubor **seker** se zachovanými topory. Most nepřekonával řečiště v nejužším místě, ale směřoval od brány k severu, stáčel se obloukem kolem VI. kostela a nasedal na břeh až za ohrazením jeho hřbitova. Zde navazoval nejspíše na dlážděnou **cestu,** odkrytou archeologickým výzkumem severně od kostela. Strmý břeh řečiště jihozápadně od kostela byl zpevněn **řadou kůlů** s kamennou navážkou.

VI. kostel, označovaný jako dvouapsidová rotunda, byl prvním kostelem zkoumaným v podhradí a současně první objevenou velkomoravskou rotundou. Z hlediska architektonického, ale i kvalitou použité malty a bohatou polychromní výzdobou interiéru jde o nejpozoruhodnější mikulčický kostel a jednu z nejvyspělejších velkomoravských sakrálních architektur. Soudí se, že VI. kostel byl součástí velmožského sídla - dvorce - v těsném sousedství knížecího hradu. V okolí VI. kostela bylo prozkoumáno **pohřebiště** s 200 hroby. Zvláštností pohřebiště je absence nádob a zbraní v hrobech. Častým nálezem jsou naopak šperky a ostruhy. V řadě hrobů byly nalezeny stříbrné, zlaté nebo pozlacené šperky - náušnice a gombíky. Některé z ostruh byly plátované stříbrem. Nejbohatší **hrob 50/VI** se soupravou bronzových pozlacených kování opasku a ostruh patřil nejspíše významnému velmoži z nejbližšího okruhu knížete. Hroby respektovaly půdorys kostela, hřbitov byl ohrazen **dřevěnou palisádou nebo plotem.** Na pohřebišti se pochovávalo zejména ve 2. polovině 9. století, naproti tomu v 10. nebo na počátku 11. století byl prostor kolem kostela krátkodobě osídlen. Menší skupina hrobů byla zahloubena již do destrukce kostelní stavby přibližně v 11. nebo 12. století.

Písčitá duna, na jejímž jižním cípu se VI. kostel s pohřebištěm nalézá, pokračuje dále k severovýchodu a zaujímá větší část tzv. Těšického lesa. Tento mírně vyvýšený areál v podhradí o rozloze asi 10 ha byl v 9. století z větší části osídlen. V jeho nejvyšším bodě, přibližně 300 m severovýchodně od VI. kostela, byla zkoumána v místě zvaném „Kostelec“ dřevěná kultovní ohrada s rozsáhlým pohřebištěm. Pohanská stavba i pohřebiště se řadí do 9. století (viz str. 30).

1. Velkoplošný odkryv zaniklého **řečiště** v roce 1984 s piloty **mostu.** Dno říčního koryta se nacházelo až 3,5 m pod dnešním povrchem. K úplnému zanesení koryta došlo během několika staletí po zániku hradiště. Pod hladinou podzemní vody se zachovaly dřevěné konstrukce a artefakty.
2. Dubový **člun** z řečiště u VI. kostela. Jeden ze čtyř člunů - monoxylů nalezených dosud v Mikulčicích.
3. Jedna ze **seker** ze dna říčního koryta u původního mostu. Sekery se dostaly do vody nejspíše při obléhání mostu před branou do akropole. Podobně se nalezlo větší množství seker i pod mostem před severozápadní branou předhradí.
4. Výzkum **VI. kostela** v roce 1960. Kůlové jamky s kamenným obložením v lodi a apsidách jsou považovány za pozůstatek lešení nebo podpěr bednění pro stavbu klenby.
5. Rekonstrukce **VI. kostela** podle J. Pošmourného. Kostel je nejčastěji rekonstruován jako rotunda s klenutou válcovitou lodí a dvěma apsidami, přičemž funkce západní apsidy zůstává nejasná. Není ani jednoty ve výkladu věnce kůlových jamek kolem stavby, ať už je považován za zbytek dřevěného ochozu nebo stavebního lešení. Vnější rozměry stavby činí 16,5 m na délku a 9,5 m na šířku.
6. Východní apsida **VI. kostela** měla pozoruhodně zachované základové zdivo. Ostatní zdivo kostela bylo stejně jako u dalších mikulčických kostelů z větší části vytrháno a dochovalo se jen v podobě negativní výplně.

1.

2.

3.

5.

4.

6.

7.

8.

9.

7. Nálezy z **hrobu 50.** Garnitura bronzových pozlacených kování koženého pásu sestává z velkého nákončí, průvlečky a záchytných háčků v podobě ptáčků. Bronzové lité ostruhy s polopalmetovými motivy na ramenech a na bodci upomínají na ostruhy s maskami z hrobu 44 u II. kostela. Součástí garnitury ostruh bylo kování řemínků k upevnění ostruh - nákončí a přezky s průvlečkou. Výzdoba je provedena technikou vrubořezu, hlásící se k okruhu karolinského uměleckého řemesla.
8. „Česká“ láhev z objektů nad velkomoravskými hroby u VI. kostela, považovaná za doklad kontaktů s Čechami Boleslava II. ve 2 polovině 10. století.
9. Cesta štětovaná kamením, odkrytá severně od hřbitova u 6. kostela. Jeden z mála přímých archeologických dokladů komunikací v Mikulčicích.

Devátý kostel

(stanoviště H)

Po tělese valu, který vymezuje areál akropole, lze od VI. kostela dojít k další výrazné duně v podhradí mikulčického hradiště, označované jako „Kostelisko“. Tento vyvýšený útvar o ploše asi 2 ha v lese jižně od akropole byl osídlen již v předvelkomoravském období. V 9. století zaujalo velkou část areálu rozsáhlé pohřebiště, na jehož východním okraji byl situován IX. mikulčický kostel. **IX. kostel** - rotunda se čtyřmi vnitřními nikami v síle zdiva - byl obklopen pohřebištěm, jehož vztah k rozsáhlé nekropoli v západní polovině mírného návrší zatím neznáme. Asi 15 m východně od rotundy byly zjištěny pozůstatky zděného objektu kruhového půdorysu se zapuštěnou **kamennou studnou,** považovaného dříve za baptisterium - křticí kapli. Kolem IX. kostela bylo prozkoumáno asi 150 **hrobů,** z nichž odhadem 80 patřilo velkomoravskému období. Ostatní pohřby byly uloženy až v mladším období středověku. Mezi hroby 9. století kolem kostela měly značný podíl bojovnické hroby se sekerami a ostruhami. Častým nálezem byly keramické nádoby a obecně rozšířené nože. Šperk byl chudší, reprezentovaný nejčastěji bronzovými náušnicemi nebo skleněnými gombíky.

V okolí kostela byla zjištěna poměrně složitá stratigrafická situace, neboť osídlení zde po zániku Velké Moravy pokračovalo dále. Ve 14. a 1. polovině 15. století byly stojící zbytky kostela přestavěny v tvrz a kolem ní byl vyhlouben kruhový příkop.

Rozsáhlé **pohřebiště** západně od IX. kostela reprezentuje v rámci Mikulčic bohatou nekropoli, srovnatelnou v mnoha ohledech s pohřebištěm u baziliky. Řada hrobů obsahovala stříbrné, pozlacené nebo zlaté šperky. Mužské hroby byly často vybaveny ostruhami, sekerami, případně pozlacenými garniturami kování opasků. Nechyběly ani dva velmožské hroby s meči (**hrob 1665b, 1750**), pohřby v železem kovaných rakvích (např. **hrob 1686,** 1763, 1879) a další hroby patřící špičkám tehdejší společnosti (např. **hrob 1735** se 3 kováními v podobě knihy).

1. Archeologický výzkum kolem **IX. kostela** v roce 1962. Složitá nálezová situace souvisí s dlouhodobým osídlením místa. Kostel stál v přestavěné podobě ještě v 1. polovině 15. století, kdy byl opevněn a využíván jako útočiště v neklidných dobách husitských válek. V pravém dolním rohu snímku zbytek kruhového objektu s kamennou studnou.
2. Základy **IX. kostela** v podobě negativů vybraného zdiva. Do maltové podlahy kostela byly vsazeny drobné cihlové úlomky, které vytvářely geometrický vzor - jakousi zjednodušenou mozaiku.
3. Rekonstrukce **IX. kostela** podle J. Pošmourného jako válcové stavby se čtyřmi vnitřními nikami a s kopulí. Vnější průměr stavby činil 960 cm, průměr vnitřní kruhové prostory 4 m.
4. **Kamenná studna**, považovaná dříve za baptisterium, sloužila patrně jako zdroj vody pro liturgické účely.
5. Necelá polovina **hrobů** u IX. kostela patřila až mladším obdobím středověku.
6. Rozsáhlé **pohřebiště,** zkoumané v letech 1984-1990 na mírném písčitém návrší západně od IX. kostela. Velkou intenzitou pohřbívání a bohatým vybavením hrobů je nekropole na „Kostelisku“ srovnávána s pohřebištěm u baziliky. Prozkoumáno bylo přibližně 415 hrobů.
7. Preparace **hrobu 1750** velmože s mečem. Podle tvaru ostruh a meče typu K je hrob řazen k nejstarším kostrovým hrobům v Mikulčicích a datován do doby kolem roku 800.
8. Zlatá hrozníčková náušnice zdobená granulací, nalezená v páru s další stejnou náušnicí v **hrobu 1686.** Náušnice patřily 40-50 let staré ženě, pochované v dubové rakvi s masivními železnými kováními.
9. Jedno ze tří kování v podobě knihy z mužského **hrobu 1735,** ve kterém byly dále nalezeny železné ostruhy, souprava železných přezek a opaskových kování, sekera, břitva, nůž a další předměty. Kování v podobě knihy sloužila nejspíše jako nákončí opasků a řemínků.
10. Bronzové pozlacené nákončí ze soupravy opaskových kování z **hrobu 1665a.** Karolinské kování, zdobené rostlinným ornamentem, technikou vrubořezu, má přesné analogie na pohřebišti u baziliky.

3.

1.

4.

2.

5.

7.

6.

8.

9.

10.

Desátý kostel

(stanoviště I)

Další sakrální stavbou v podhradí velkomoravského hradu je **X. kostel**. Jde o jednolodní stavbu s pravoúhlým presbytářem a systémem vnějších opěrných pilířů či lisén. Tribuna, rekonstruovaná v západní části lodi, by odpovídala vlastnickému charakteru kostela jako součásti velmožského dvorce. Bližší určení funkce a stáří stavby naráží na nedostatek konkrétních podkladů: U kostela bylo odkryto pouze šest hrobů, a to bez nálezů, navíc v okolí stavby chybí výraznější doklady osídlení. Není vyloučeno, že jde o stavbu z nejmladšího období existence hradu, kdy zánik velkomoravského centra na začátku 10. století přerušil další pochovávání kolem kostela a budování sídlištních objektů v této části podhradí.

X. kostel se nacházel v těsném sousedství opevněného areálu předhradí. Od předhradí jej oddělovalo **řečiště,** dnes zcela zaniklé, archeologicky odkryté poprvé v roce 1963 (**plocha P 1963-64**). Řečiště plnilo funkci přirozeného vodního příkopu, který obepínal velkomoravský hrad a odděloval jej od podhradí. Při odkryvu říčního dna byly nalézány pod hladinou podzemní vody dřevěné artefakty a množství naplaveného dříví nebo rostlinných zbytků.

Předhradí, opevněný areál o rozloze asi 3 ha, přiléhalo na západní straně k akropoli. Zaujímalo mírně vyvýšený protáhlý útvar v meandru starého řečiště. V 8. a 9. století bylo zastavěno **dřevěnými domy** s dusanými písčitými nebo jílovitými podlahami. Hustota a pravidelnost této zástavby je uváděna za jeden ze znaků městského charakteru mikulčického hradiště. Předhradí sloužilo především obytným účelům, což dokumentují mimo jiné výrazné koncentrace zvířecích kostí jako zbytků masité stravy. Naproti tomu zde postrádáme doklady specializované výroby. Vše hovoří pro hypotézu J. Poulíka, který v mikulčickém předhradí spatřoval sídliště vojenské družiny. Ve srovnání s akropolí zde nenacházíme žádnou církevní stavbu nebo pohřebiště. O to pozoruhodnější jsou nálezy ojedinělých bohatých hrobů, zahloubených do podlahových navážek ve střední části předhradí (**hrob 794 a 798**).

Z archeologického hlediska skýtá předhradí velmi cenná stratigrafická pozorování. Díky písčitým nebo jílovitým **podlahovým navážkám** , obnovovaným několikrát v průběhu života sídliště, můžeme rozlišit více horizontů osídlení. Nejvýraznější je tzv. předvelkomoravský horizont, který se zde na rozdíl od jiných částí hradiště zachoval v téměř neporušené podobě. Má charakter uhlíkové vrstvy na podloží, která obsahuje početné nálezy tzv. avarské lité industrie a reprezentuje předvelkomoravské, patrně již opevněné sídliště, zaniklé požárem někdy kolem přelomu 8. a 9. století.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

1. Archeologický odkryv **X. kostela** v roce 1964. Základové zdivo se dochovalo v podobě negativu; originální zdivo vystupuje výrazněji pouze v základech dvou pilířů, spojovaných s předpokládanou tribunou v západní části lodi, a v přístavku při západním průčelí kostela (vpředu vpravo).
2. Podle rekonstrukce J. Pošmourného měly opěrné pilíře či přípory na vnější straně **X. kostela** podpírat valenou klenbu lodi. Podle jiné rekonstrukce byly vnější stěny členěny masivními lizénami, které vytvářely na plášti kostela slepé arkády. Sporný je rovněž výklad přístavku při západním průčelí kostela (vstup na tribunu?). Přibližné vnější rozměry kostela: 12 × 7,5 m.
3. Zkoumaná **plocha P 1963-64** v předhradí. V zádní části odkryvu sídlištní objekty **předhradí,** ve střední části hradba s dřevěnou palisádou a před ní zaniklé říční rameno s nastupující podzemní vodou.
4. Zbytky dřevěné **palisády** před čelem velkomoravské hradby. Palisáda zpevňovala břeh před hradbou a bránila jejímu podemílání proudící vodou. V popředí záběru odkryv svrchních vrstev výplně řečiště.
5. Jílovito-písčitá dusaná podlaha jednoho z **dřevěných domů** se zbytky ohniště v předhradí. Uličky mezi domy byly pokryty vrstvou odpadu s kostmi, střepy a dalšími nálezy (viz popředí snímku).
6. Dva páry zlatých náušnic z ženského **hrobu 794,** který musel patřit významné osobě z okruhu vládnoucí aristokracie. Velké náušnice s 10 bubínky, zdobenými granulací, se řadí k nejbizarnějším tvarům velkomoravských náušnic.
7. Amforka ze žluté hlíny z dětského **hrobu 798** v předhradí. Keramika tohoto typu je označována jako keramika antických tvarů, ačkoliv mohla být vyráběna přímo ve velkomoravských centrech.
8. Lité bronzové kování avarského rázu se zobrazením zápasu draka s hadem.
9. Litá bronzová faléra avarského rázu s reliéfním vyobrazením lví hlavy.

Osmý kostel

(stanoviště J)

VIII. kostel stál na severním břehu říčního koryta, které obepínalo jako přirozená ochrana opevněný areál předhradí. Jednolodní stavba s pravoúhlým presbytářem byla obklopena malým, poměrně chudým **pohřebištěm.** Východně od kostela se nalezly pozůstatky jiné stavby, o které se uvažuje jako o možném starším dřevěném kostele. Pozornosti si zaslouží hromadný nález - **sklad** železných předmětů, nalezený v presbytáři kostela.

Západně od VIII. kostela, v místě ohybu bývalého řečiště, existoval v 9. století dřevěný **most,** který spojoval opevněné předhradí s podhradím. Most, dlouhý přibližně 40 m, zajišťoval přístup k severozápadní **bráně** předhradí. Byl součástí hlavní komunikace, která přicházela k hradišti od severozápadu, podobně jako dnešní přístupová silnice. Na této komunikaci ležel patrně další mikulčický kostel, označený jako **VII. kostel.** Jeho pozůstatky byly objeveny asi 300 m severozápadně od zmíněné brány předhradí (viz str. IV barevné přílohy).

Při velkoplošném odkryvu **řečiště** před severozápadní branou předhradí byla kromě pilot mostu nalezena řada dřevěných předmětů, naplaveného dřeva i dalších organických, zejména rostlinných zbytků. K nejvýznamnějším nálezům patří tři dubové **čluny** a část luku ze dřeva tisu červeného. Z dalších dřevěných předmětů lze uvést početný soubor **seker** a proutěných **vrší,** dále **naběračky,** lžíce, části věder a sudů, palice a hole, násady nástrojů, stavební prvky, různé kolíky a řadu dalších, blíže neurčených předmětů.

Nejníže položeným areálem s doklady velkomoravského osídlení v okolí vlastního hradu je tzv. **severní podhradí**, rozkládající se v prostoru východně od VIII. kostela. Při terénních výzkumech v 70. a 80. letech na břehu zaniklého řečiště, které obtékalo hrad ze severu, byla odkryta část sídliště s doklady řemeslné výroby, zejména kovářství a kovolitectví. V jednom ze zkoumaných objektů byla rozpoznána kovářská dílna.

1. Archeologický odkryv **VIII. kostela** v roce 1961. Stavba se zachovala v podobě intaktního základového zdiva, což je u mikulčických kostelů výjimečné.
2. Rekonstrukce **VIII. kostela** podle J. Pošmourného jako jednoduché plochostropé stavby s obdélníkovou lodí a pravoúhlým presbytářem. Přibližné vnější rozměry kostela činí 10,5 × 7 m.
3. **Sklad** železných předmětů, ukrytý pod dvěma žernovy v presbytáři VIII. kostela. V depotu převládaly železné hřivny, dřevoobráběcí a zemědělské nástroje. Předpokládá se, že hromadný sklad byl uložen pod podlahu kostela v neklidných dobách zániku Velké Moravy na začátku 10. století.
4. Kosy, radlice a krojidla pluhu, sekery a sekerovité hřivny z hromadného nálezu v presbytáři VIII. kostela.
5. Velkoplošný odkryv zaniklého **řečiště** před severozápadní branou předhradí v roce 1967. V popředí jeden ze dvou člunů, zapřených o piloty mostu. Oba čluny s délkou kolem 10 m jsou svědectvím říční plavby na řece Moravě v 9. století.
6. Proutěná **vrš** na chytání ryb, jakých byla v řečišti u mostu nalezena celá desítka.
7. Tři ze **seker** se zachovanými dřevěnými násadami, nalezených pod mostem v řečišti. Úzké tvary seker převažovaly nad bradaticemi. Na výrobu topor bylo nejčastěji použito javorové dřevo.
8. **Naběračky,** vyráběné nejčastěji z javorového dřeva, patřily jistě k běžné výbavě tehdejších domácností. Do říčního koryta se dostaly nejspíše při nabírání vody.
9. Odkryv **VII. kostela** v roce 1961. Rotunda s trapezoidním kněžištěm a lehkým přístřeškem nad vchodem měla asi dřevěnou konstrukci s pletenými, oboustranně omítnutými stěnami. Vnější průměr stavby byl 7 m. Nálezy z 16 hrobů, nalezených u kostela, datují stavbu do 2. poloviny 9. století.

1.

2.

3.

4. a) b) c) d) e)

5.

6.

7.

9.

8.

Osídlení

Hradiště „Valy“ leží v údolní nivě řeky Moravy, přibližně 3 km jihovýchodně od obce Mikulčice. Přestože jde o záplavové území, byla krajina osídlena již od pravěku. Důvodem bylo patrně bohatství vodních zdrojů, dobré komunikační možnosti a strategické výhody. Nejstarší sídliště se nacházela na vyvýšených písčitých dunách, obtékaných rozvětvenými rameny řeky. Tyto „hrůdy“, jak se dunám říká v místním nářečí, byly osídleny s přestávkami a s proměnlivou intenzitou od střední doby kamenné až po konec doby hradištní.

V období raného středověku, patrně v souvislosti s příhodnými klimatickými a hydrologickými podmínkami, se údolní niva stala vyhledávaným prostorem osídlení. Založení předvelkomoravského centrálního sídliště a velkomoravského hradu na říčních ostrovech uprostřed nivy odráželo jistě další geopolitické, strategické a hospodářské přednosti tehdejšího údolí řeky Moravy. Zásadní zlom nastal někdy ve 13. století, kdy soustavné osídlení těchto poloh v podstatě skončilo. Hlavním důvodem byly záplavy, které se značnou silou a pravidelností začaly měnit krajinu říční nivy v neobyvatelný prostor.

Z hlediska geografického představovala mikulčická niva důležité místo v síti pravěkých a raně středověkých vodních i suchozemských cest. Střední a dolní tok Moravy sledovala patrně jedna z tras starobylé dálkové komunikace, označované jako „jantarová“ cesta. Některý z brodů přes řeku Moravu v prostoru Mikulčic mohla využívat komunikace spojující prostor jižní Moravy se slovenským Záhořím a Karpatskou kotlinou. Není vyloučeno, že tato cesta směřovala podobně jako dnešní silnice od Mikulčic přes hrůd na „Trapíkově“ směrem na „Valy“ a dále do prostoru kaple sv. Margity u Kopčan na slovenské straně řeky Moravy. Možná, že drobné opevnění 14.-15. století, zbudované na pozůstatcích IX. velkomoravského kostela na „Kostelisku“, bylo součástí strážního systému předpokládané komunikace. Existence brodu přes Moravu v širším prostoru Mikulčic je doložena ještě v písemných pramenech z počátku 17. století.

Mikulčice jsou známy především svým předvelkomoravským a velkomoravským osídlením. Předvelkomoravské centrální sídliště 8. století zaujímalo vyvýšený útvar půlměsíčitého tvaru v místě předhradí a severní části akropole pozdějšího hradu. Tento hlavní sídlištní areál představoval plochu asi 7 ha. Na dunách v jeho nejbližším okolí se rozkládala další, podstatně menší sídliště. Nesporný význam předvelkomoravských Mikulčic jako mocenského centra dokumentují bohaté kolekce ostruh s háčky a ozdob

1. Přibližný rozsah předvelkomoravského osídlení (8. stol.).

avarského rázu, datovaných do 8. století. Střední Pomoraví s Mikulčicemi bylo oblastí, kde se již koncem 8. století vytvářely předpoklady pro státotvorný proces pozdější Velké Moravy a pro vývoj její vládnoucí vrstvy.

Největšího rozsahu a intenzity dosáhlo osídlení v 9. století, kdy se Mikulčice staly předním centrem velkomoravského státu. Jádro aglomerace - akropole a předhradí - bylo opevněno mohutnou hradbou s branami a mosty. Uvnitř akropole, v její vyvýšené severní části, byly postupně zakládány kostely a kolem nich vznikala rozsáhlá pohřebiště. Starší osídlení, které muselo ustoupit sakrálním objektům, se stěhovalo do prostoru předhradí nebo podhradí. V podhradí, jak označujeme nejbližší okolí akropole a předhradí, vyrostla v 9. století nová sídliště s kostely a pohřebišti. Rozsah osídlení celé aglomerace v době největšího rozmachu ve 2. polovině 9. století lze odhadnout na 30-50 ha, z toho akropole a přehradí zaujímaly plochu 10 ha.

Po zániku Velké Moravy, kladeném do let 905-906, ztratilo hradiště na významu. Stopy požárů a zánikových vrstev svědčí o násilných událostech, které nejspíše souvisejí s maďarskými vpády na Moravu na začátku 10. století. Přes tyto nepříznivé okolnosti pokračoval život na hradišti v určité míře dále; redukované osídlení se stáhlo do severní části akropole, další slabé a krátkodobé sídelní aktivity nalézáme ve vyvýšených polohách bývalého podhradí. Po určitou dobu mohla v Mikulčicích přežívat místní zchudlá aristokracie; její moc však ztěží přesáhla úzký okruh regionu.

V pokročilém 11. až polovině 13. století se v prostoru aglomerace nalézalo vesnické osídlení, soustředěné v několika izolovaných polohách na akropoli a v podhradí. Vzhledem k tomu, že pro toto období lze počítat již s prvními většími povodněmi, lze jen těžko vysvětlit, proč zde obyvatelé uvedených osad nadále setrvávali a z čeho byli živi. Je možné, že osídlení bylo vázáno ke komunikaci, která někde v tomto prostoru přecházela rozvětvený tok Moravy. Nelze také vyloučit, že zázemí sledovaného osídlení bylo na dnešní slovenské straně řeky Moravy, kde pro toto období nacházíme v blízkosti mikulčických „Valů“ poměrně výrazné doklady osídlení včetně církevní stavby - dodnes stojící kaple sv. Margity u Kopčan (viz str. VI – VII barevné přílohy).

S předpokládaným přechodem přes řeku někde v prostoru mezi Mikulčicemi a slovenskými Kopčany mohlo souviset rovněž osídlení „Kosteliska“ ve 14. a 1. polovině 15. století. Pozůstatky velkomoravského IX. kostela byly přestavěny v malou tvrz, která zanikla patrně za husitských válek. Touto samostatnou epizodou končí definitivně soustavné osídlení mikulčického hradiště.

2. Přibližný rozsah velkomoravského osídlení (9. stol.).

3. Výběr charakteristických nálezů předvelkomoravského období (8. stol.). Bronzová litá kování opasků a koňských postrojů avarského rázu (1-18, 21-23), pozlacená nákončí opasků byzantského rázu (19-20), trojbřitá šipka (24), ostruhy s háčky ze železa a bronzu (25-27), kostěné obložení reflexního luku (28), trojcípá parohová schránka (29), keramické hrnce (30-32).

4. Výběr charakteristických nálezů velkomoravského období (9. stol.). Nákončí opasků se stromem života (1) a s postavami „orantů“ (2-3), košíčkové, hrozníčkové a bubínkové náušnice (4-8), gombíky (9-12), železná kování s poutky (13-15), železná křížová kování (16-17), železná sekerovitá hřivna (18), železné stily (19-20), pozlacené bronzové kování ve tvaru knihy (21), železné ostruhy s ploténkami (22-24), sekera-bradatice s ostny u násadního otvoru (25), trojcípá parohová schránka (26), keramika „antických tvarů“ (27-28), keramika „blučinského typu“ (29), keramika s prožlabeným, kalichovitě prohnutým okrajem (30), keramika „pomoravského typu“ (31) a dřevěné vědérko s ozdobným kováním (32).

Opevnění, brány, mosty

Opevnění bylo základní a zcela nezbytnou součástí raně středověkého mocenského centra. Historicky doložené války s Východofranskou říší či Maďary nepřímo dokládají funkčnost a odolnost velkomoravských fortifikací. Budování slovanských opevněných sídlišť má své počátky již v předvelkomoravském období, otázkou však zůstává bližší datování a konstrukce těchto fortifikací.

Ačkoliv je zřejmé, že předvelkomoravské centrální sídliště v Mikulčicích muselo být opevněno, neumožňují dosud uváděné doklady opevnění 8. století jednoznačný výklad. Linie kůlů, zapuštěné před kamennou plentou velkomoravské hradby a interpretované původně jako předvelkomoravská palisáda, byly spíše protierozním zpevněním břehu říčního ramene v době funkce velkomoravské hradby. Doklady předvelkomoravského opevnění předhradí v podobě dutých komor jsou vyhodnoceny jenom předběžně a nedovolují konečné závěry. Velké šance na postižení nejstaršího opevnění Mikulčic dává do budoucna dendrochronologie. Předvelkomoravské centrální sídliště zaujímalo vyvýšený půlměsíčitý útvar, odpovídající severní části akropole a celému předhradí pozdějšího velkomoravského hradu. Tento areál se zhruba kryje s rozsahem výskytu ostruh s háčky, které jsou jedním z charakteristických předvelkomoravských nálezů a současně jedním z dokladů přítomnosti vyšší společenské vrstvy v Mikulčicích v 8. století.

Opevnění velkomoravského hradu tvořila obvodová hradba akropole a předhradí. Hradba akropole skořepinové konstrukce měla hlinitý, dřevěným roštem vyztužený násyp a čelní kamennou plentu o šířce 1,5 až 2 m. Celková šířka hradby dosahovala asi 7 m, výška mohla činit až 4 m. Nízká zídka, která obepínala hradbu na vnější straně a která se opírala o výše zmíněnou linii kůlů na úpatí svahu, byla patrně součástí protierozního zpevnění říčního břehu před velkomoravskou hradbou. Velkomoravské opevnění předhradí tvořila konstrukčně podobná, jenom slabší dřevohlinitá hradba s čelní kamennou plentou. Z původní hradby se zachoval obvodový val, dnes dobře patrný na celém obvodu akropole. Subtilnější opevnění předhradí nezachovalo v reliéfu terénu žádnou viditelnou stopu; jeho průběh lze sledovat pouze archeologicky.

Mezi akropolí a předhradím je dodnes patrný příkop, patrně uměle vyhloubený jako vodní příkop, původně překlenutý dřevěným mostem. Severní vyústění tohoto příkopu do řečiště bylo uzavřeno řadou srubových komor, vyplněných kamením. Konstrukce měla nejen fortifikační, ale i protierozní funkci. Nelze vyloučit, že k této hradbě, vybudované na říčním dně, přiléhal dřevěný most.

Existenci opevněných útvarů v podhradí velkomoravského hradu nelze zatím archeologicky prokázat. Dříve uváděné fortifikační prvky,

1. Rekonstrukce velkomoravského opevnění akropole (podle R. Procházky). Hradba skořepinové konstrukce s čelní kamennou plentou a dřevěnou stěnou v týlu. Hlinitý násyp vlastního tělesa hradby byl vyztužen dřevěnými břevny v podobě roštu. Na úpatí svahu se nacházela předsunutá zídka, držená kůly. Tyto kůly byly součástí vícenásobné palisády, která patrně zpevňovala břeh proti eroznímu působení vody.

2. Rekonstrukce severozápadní brány předhradí.

jako je zemní val na východní straně „Těšického lesa“ nebo souvislé pásy kamenů, odkryté západně od VI. kostela a v severovýchodní části „Kosteliska“, patrně nebyly skutečným opevněním. Zda byly kostely v podhradí součástí velmožských dvorců, jak se například předpokládá na základě pozůstatků palisádového ohrazení hřbitova u VI. kostela, musí teprve prokázat budoucí výzkum. V prozkoumaných plochách kolem kostelů totiž zatím chybí profánní objekty, bez kterých sídlo velmože nemohlo existovat.

Důležitým obranným a komunikačním prvkem hradiště byly brány a mosty. Obvodová hradba velkomoravského hradu byla v několika místech prolomena branami. Dosud byly prozkoumány tři brány s přiléhajícími dřevěnými mosty. Poloha bran a mostů naznačuje průběh hlavní, západovýchodní komunikační osy hradiště. Brány patřily k čelnímu typu: Jednoduchý průchod hradbou v šířce přibližně 4 m byl lemován silnými kůly, které patrně nesly dřevěnou věžovitou nástavbu. Průběh výše zmíněné cesty lze uvnitř opevněného areálu hradu vysledovat jenom v několika místech, a to nepřímo, na základě uspořádání sídlištních objektů kolem komunikace.

Přirozenou ochranou hradiště byla říční ramena Moravy, obepínající akropoli a předhradí. Přístup k branám hradu přes tato řečiště umožňovaly mosty. Dosud byly objeveny v Mikulčicích zbytky tří dřevěných mostů, z nichž se dochovala část pilot, zaražených do dna řečiště nebo příkopu. Konstrukce odpovídala tradiční stavební technologii, známé například z římských mostů. Délka zkoumaných mostů v Mikulčicích se pohybovala mezi 30 a 50 m, šířku lze odhadnout na 3-5 m. Existence věžovitých staveb uprostřed mostu, jak bývají zpodobňovány na starších rekonstrukcích Mikulčic, je málo pravděpodobná. Koncentraci kůlů, zjištěnou ve střední části jednoho z mostů, je totiž možné vysvětlit jako doklad oprav a dodatečného zesilování mostní konstrukce v místě nejsilnějšího proudu řeky. Některé otázky související s mosty, branami a fortifikacemi by měla pomoci zodpovědět dendrochronologie.

3. Rekonstrukce mostu před severozápadní branou předhradí.

Kostely

1. Kaple sv. Margity u Kopčan, která stojí dnes osamoceně v polích, necelé 2 km východně od akropole mikulčického hradu. Podle nových výzkumů jde o stavbu z 9. století a současně o jediný dosud stojící velkomoravský kostel.

„Valy“ u Mikulčic vynikají mezi velkomoravskými hradišti koncentrací církevních staveb. Svědčí to jak o významném postavení Mikulčic v církevní organizaci Velké Moravy, tak především o soustředění politické moci kolem tohoto hradu. Většina sakrálních staveb v Mikulčicích byla objevena již na samém počátku terénních výzkumů v 50. nebo počátkem 60. let. Pozůstatky kostelů se projevovaly na povrchu mírnými vyvýšeninami se stopami maltové a kamenné destrukce. Stavby byly číslovány v pořadí, jak byly odkrývány, a to od jedničky po číslo 12. Ovšem ne všechny takto označené stavby lze mít bez pochybností za kostely, zvláště pokud se dochovaly pouze v podobě skrovných útržků zdiv nebo destrukcí. Takto je zpochybňována existence I. kostela, XI. kostel je doložen pouze hypoteticky, rovněž s XII. kostelem je spojeno mnoho nevyjasněných otázek. U V. kostela postrádáme pohřebiště a s ním i opory datování stavby. S jistou dávkou pravděpodobnosti lze uvažovat o existenci dřevěných kostelů v Mikulčicích, které mohly zmizet beze stopy. O sakrálním objektu se např. uvažuje v souvislosti s dřevěnou stavbou zjištěnou u VIII. kostela, ze dřeva byl částečně postaven VII. kostel, kombinovaná technika se předpokládá též u tzv. XII. kostela.

Zděné kostely v Mikulčicích se dochovaly převážně v podobě negativů základového zdiva; s výjimkou VIII. kostela se originální zdivo nacházelo jenom ve skrovných útržcích. Příčinou je rozebírání kostelů na stavební kámen v mladším středověku a novověku. Podle negativů základových rýh nebylo vždy možné určit přesné rozměry staveb, proto se údaje o délkách a šířkách staveb a dokonce i vyobrazené půdorysy některých kostelů v jednotlivých publikacích poněkud liší.

Z půdorysných dispozic jsou v Mikulčicích doloženy všechny základní typy velkomoravských kostelů: podélné stavby s apsidou (kostel III, IV, problematicky kostel V) nebo s pravoúhlým kněžištěm (kostely II, VIII a X), stejně jako jednoduché centrální stavby - rotundy (kostely VI, VII a IX). Co se týče velikosti kostelů, vnitřní plocha lodi se pohybovala nejčastěji v rozmezí 30-45 m^2. Výjimečně malý prostor IX. kostela (12 m^2) a naopak mimořádné rozměry kostela III - baziliky (130 m^2) svědčí o jejich zvláštním postavení a odlišné funkci.

Protože máme k dispozici pouze půdorysy kostelů, je rekonstrukce jejich nadzemních částí značným problémem. U jednolodních staveb s apsidou nebo pravoúhlým presbytářem je rekonstrukce poměrně snadná. Diskuse se týká způsobu překrytí lodě a kněžiště: předpokládat lze plochý strop či prostor otevřený do podkroví, případně valenou klenbu. Podstatně složitější je rekonstrukce baziliky (kostel III) a tzv. dvouapsidové rotundy (kostel VI). Bazilika je vyobrazována zhruba třemi způsoby: jako tzv. helénistická bazilika, tj. halové trojlodí s tribunami nad postranními loděmi, jako stavba s kopulí nad střední lodí nebo jako klasická bazilika s nízkými bočními loděmi. VI. kostel je nejčastěji označován jako dvouapsidová rotunda, ačkoliv funkci západní apsidy nedovedeme určit; podoba rotundy se západní věží je málo pravděpodobná.

Jako stavební materiál zděných kostelů se používal lomový kámen, těžený v lomech na svazích Bílých Karpat, vzdálených nejméně 8 km od mikulčického hradiště. Zdivo bylo oboustranně omítané a v případě kostelů IV a VI opatřeno uvnitř barevnými freskami. Ačkoliv jeden fragment omítky z VI. kostela znázorňuje lidské oko, odpovídá většina nalezených malovaných omítek z Mikulčic ornamentálnímu rázu výmalby obou kostelů. Otázka střešní krytiny kostelů je sporná: Přestože v „Sadech“ u Uherského Hradiště byla nalezena pec na výrobu keramické střešní krytiny, je v případě mikulčických kostelů pravděpodobnější překrytí střech dřevěným šindelem.

S rekonstrukcí úzce souvisí otázka původu staveb. Touto problematikou se zabývalo mnoho badatelů - historiků umění, architektů i archeologů. V bohatých diskusích byla vyslovena řada rozdílných názorů, hledajících ideový původ staveb v oblastech Byzance, jaderského Přímoří, ale i Franské říše. Nejvíce společných znaků s velkomoravskou architekturou bylo nakonec konstatováno u starochorvatské architektury dalmatsko-istrijské oblasti. Snaha o spojení konkrétních půdorysných dispozic s jednotlivými církevními misiemi se ukázala jako ne vždy opodstatněná. Příkladem může být spojení kostelů s pravoúhlým presbytářem s iroskotskými vlivy, zprostředkovanými bavorskými církevními misiemi, nebo kostelů opatřených půlkruhovými apsidami s byzantskými vlivy, přinesenými cyrilometodějskou misií. Dnes jsme v podobných úsudcích opatrnější a zdůrazňujeme nutnost komplexního přístupu, zohledňujícího archeologické, historické, umělecko-historické, stavebně-technologické a architektonické poznatky.

Určení funkce jednotlivých kostelů a zdůvodnění koncentrace sakrálních staveb v Mikulčicích je jednou ze základních historických otázek velkomoravských Mikulčic. Předpokládá se, že kostely na akropoli měly rozdílnou funkci - některé mohly sloužit jako biskupský chrám s církevní školou (kostel III), jiné jako svatyně sloužící jednotlivým skupinám obyvatel hradu. Je pravděpodobné, že některé z kostelů v podhradí byly součástí sídel

2. Půdorysy mikulčických kostelů s označením podle tradičního číslování.

velmožů, kteří se usazovali v blízkosti knížecího hradu. Výjimečnou funkci, již vzhledem k velikosti a počtu hrobek uvnitř stavby, plnila bazilika, která vyniká mezi velkomoravskými stavbami obecně. Rovněž IX. kostel patrně nesloužil vzhledem k malé vnitřní ploše jako běžný kostel. Dvě kamenné studny, zjištěné v blízkosti III. a IX. kostela, nebyly baptisterii, jak se často uvádí, ale studnami k získávání vody pro liturgické potřeby.

Větší počet sakrálních staveb odpovídal potřebám rozrůstajícího se obyvatelstva velkomoravského hradu a prohlubujícího se křesťanství v průběhu 9. století. Je pravděpodobné, že kostely nepocházejí z jednoho období, že nejstarší stavby vznikly již v 1. polovině 9. století, respektive před příchodem cyrilometodějské misie v roce 863. Které z nich to byly, je dnes těžké říci. Detailní datování jednotlivých staveb podle architektonických rozborů selhává a pohřebiště kolem kostelů, která jsou velmi důležitá pro datování odpovídajících staveb, jsou vyhodnocena jen předběžně. Svou významnou roli zde hraje poznání celkového sídelního vývoje aglomerace, neboť vzniku kostelů a jejich pohřebišť předcházelo osídlení, které lze archeologicky datovat a tak nepřímo vymezit dobu vzniku sakrálního objektu.

Kultovní ohrada

V nejvyšším místě „Těšického lesa“ - zalesněné písčité duny severovýchodně od akropole - se nachází mýtina „Kostelec“, zvaná též „Klášteřisko“ a označovaná dříve jako místo „kde nic neroste“. Zde byla výzkumem v letech 1968-1976 prozkoumána dřevěná ohrada, považovaná za pohanský kultovní objekt. Z rekonstruovaného obdélníkového půdorysu stavby s rozměry 26 × 11 m se vyčleňuje 7,5 m dlouhá východní část. Uvnitř stavby byly nalezeny některé neanatomicky uložené části lidských těl, ve východní oddělené části se při výzkumu přišlo na dva hroby koní; další koňský hrob ležel vně stavby, těsně u její východní stěny. V prostoru stavby a kolem ní existovalo v 9. století pohřebiště s přibližně 350 hroby. Na základě výše uvedených anomálií v pohřebních zvyklostech a s přihlédnutím k celkové dispozici stavby je objekt interpretován jako pohanská kultovní ohrada. Pozoruhodná je existence tohoto pohanského kultiště v bezprostřední blízkosti soudobých křesťanských chrámů v Mikulčicích, obvykle přičítaná specifickému stavu počínajícího křesťanství na Velké Moravě.

1. Zbytky dřevěné kultovní stavby s pohřebištěm na „Klášteřisku“ (podle Z. Klanici).

Palác

Pozůstatky paláce leží přibližně ve středu akropole, v jejím nejvyšším místě. Představují půdorys obdélníkové budovy s rozměry 26 × 10 m, zachovaný v negativu základového zdiva. Chybějící západní stěna stavby je přičítána mladšímu osídlení, které v těchto místech existovalo v 11.-13. století a které mělo zdivo západní stěny nebo jeho negativ zcela zničit. Přízemí stavby bylo rozděleno ve dvě prostory: Ve větší z nich se údajně zachovaly zbytky lité maltové podlahy, kůly s kamennými obklady a pozůstatky kamenného krbu. Bohužel další údaje k bližšímu poznání stavební podoby paláce a jeho vnitřního vybavení postrádáme. Jako knížecí palác je objekt označován na základě nepřímých indicií - exponované polohy, zděné konstrukce, značné velikosti stavby a její celkové dispozice, která postrádá znaky církevní architektury. Z dosavadních rekonstrukcí je nejpravděpodobnější varianta s kamenným přízemím a jednopatrovou dřevěnou nástavbou. Naproti tomu odvážné rekonstrukce s východním věžovitým závěrem jsou zcela nepodložené.

1. Půdorys palácové stavby v nejvyšším místě akropole.

0 10 m

Pohřebiště

Pohřebiště a hroby představují cenný materiál pro poznání sakrální oblasti života obyvatel hradiště, dokumentují bohatství a atraktivnost dvorského prostředí velkomoravských Mikulčic, jsou zdrojem informací o sociálním členění obyvatelstva, o způsobu jeho odívání, výstroje a výzbroje. Kosterní materiál z 2500 dosud odkrytých hrobů v Mikulčicích je nevyčerpatelným zdrojem poznání antropologie starých Slovanů. Dovoluje studovat jejich fyzickou stavbu, pracovní zatížení i nemoci, umožňuje rekonstruovat celkové počty a složení obyvatel hradu. Ačkoliv byly Mikulčice již v 8. století významným mocenským centrem, neznáme z té doby žádné hroby a nevíme, jakým způsobem zde byli zemřelí pochováváni. Naprostá většina odkrytých hrobů v Mikulčicích patří 9. století, kdy se v Mikulčicích pochovávalo kostrově. Hroby se soustřeďují především na kostelních hřbitovech a prostých pohřebištích. Nacházíme však i hroby rozptýlené v obytných areálech nebo na tělese hradby. Největší pohřebiště byla odkryta u baziliky (s 550 hroby) a na „Kostelisku" v podhradí, kde bylo dosud prozkoumáno 415 hrobů, nepočítáme-li pohřby kolem IX. kostela. Obě pohřebiště vynikají rovněž zastoupením bohatých hrobů se zlatými a stříbrnými šperky, s meči, s honosnými pozlacenými soupravami opaskových kování nebo ostruh. Obdobné bohaté hroby nacházíme také na pohřebištích u II. kostela na akropoli nebo u VI. kostela v podhradí. Chudší inventář některých kostelních hřbitovů, např. u IV. nebo tzv. XII. kostela, nemusí odrážet nižší sociální postavení pochovaných, ale může souviset např. s pokročilejším stupněm christianizace, který bránil pohřbívající skupině obyvatel vkládat svým mrtvým do hrobů ve větší míře milodary. Nelze ani vyloučit, že uvedená „chudší" pohřebiště patří již závěru existence mocenského centra, respektive dožívající zchudlé aristokracii, která ztratila zánikem velkomoravského státu své bývalé postavení. Řešení těchto a dalších historických otázek vývoje pohřbívání v Mikulčicích je nelehkým úkolem, který předpokládá budoucí komplexní vyhodnocení všech mikulčických pohřebišť a hrobů a jejich zařazení do celkového sídelního vývoje aglomerace.

1. Půdorys hradiště s vyznačením největších pohřebišť.

Zástavba

Zděné stavby reprezentovaly v Mikulčicích, podobně jako na dalších velkomoravských hradištích, jenom nejvýznamnější objekty - kostely, palác, případně ojedinělé další stavby spojené s dvorským prostředím mocenského centra. Ve vnitřní zástavbě hradu i podhradí zcela převažovaly dřevěné objekty. Šlo v první řadě o obydlí, dále o stavby dílenského nebo jiného hospodářského účelu, o nejrůznější přístřešky, větší shromažďovací halové stavby a další objekty. Mikulčické hradiště se svou charakteristickou povrchovou zástavbou lišilo od většiny soudobých sídlišť, kde převažovala do terénu zahloubená obydlí - tzv. zemnice. Tyto rozdíly odrážejí patrně odlišnou strukturu zástavby zmíněných sídlišť a rozdílné sociální postavení jejich obyvatel.

O vlastní konstrukci dřevěných domů víme velmi málo, neboť dřevěné části staveb se v půdních podmínkách mikulčických obytných areálů zachovávají jenom výjimečně. Předpokládáme, že v Mikulčicích převažovaly srubové konstrukce domů nad kůlovými. Z konstrukčních prvků kůlových staveb nacházíme jámy po kůlech, z roubených staveb zůstaly v optimálních případech zachovány otisky nebo zuhelnatělé pozůstatky základového věnce trámů. Důležitým pozůstatkem dřevěné zástavby v Mikulčicích jsou podlahové navážky z písku nebo jílu, které svými pravidelnými obdélníkovými nebo čtvercovými tvary odpovídají půdorysným a velikostním typům původních domů (obr. 3). Tyto domy, uspořádané v hustou a pravidelnou zástavbu, byly charakteristické zejména pro mikulčické předhradí. Existovaly hojně i na akropoli, zde se však nacházejí v menším rozsahu vzhledem k horším podmínkám dochování. Půdorysy těchto staveb byly nejčastěji čtvercové o velikosti strany kolem 4 m nebo obdélníkové, s rozměry přibližně 7 × 4 m. Existovaly však i větší budovy, které dosahovaly velikosti až 11 × 5 m; jejich výskyt se soustřeďuje v pásu při podélné ose předhradí. Jako otopná zařízení v domech s hliněnými podlahami sloužila nejčastěji ohniště založená při středu stavby na úrovni podlahy.

Podobnou stavební konstrukci měly i některé dílenské objekty. Šperkařská dílna v těsném sousedství V. kostela měla dvojdílnou podlahovou navážku z jílu, písku a štěrku a patrně roubenou konstrukci stěn. Podobně objekt kovárny s jílovitopísčitou podlahovou úpravou v severním podhradí je rekonstruován jako roubená stavba s lehčím dřevěným přístavkem.

Zvláštním typem kůlových objektů v Mikulčicích byly velké nadzemní stavby s vyplétanými stěnami a s pecí uprostřed (obr. 1). Tyto objekty jako shromaždiště větších skupin osob mohly mít určitou souvislost s vyšším společenským prostředím velkomoravských center. Podobně lze uvažovat o domech s litými maltovými podlahami, nalezenými v několika případech v okolí kostelních staveb.

Vnitřní plocha akropole byla členěna příkopy, palisádovými stěnami, případně ploty na menší jednotky. Žádný z těchto areálů nemůžeme zatím rekonstruovat v celistvosti a blíže datovat. Pouze předpokládáme, že šlo o vymezení kostelních hřbitovů jako sakrálních okrsků nebo o ohrazení dvorců jako sídel knížete nebo velmožů. Některé z běžných domů lze považovat za součást uzavřených hospodářských jednotek, vymezených ploty (obr. 4). Celková rekonstrukce zástavby a vnitřního uspořádání akropole je velmi problematická - chybí nám k tomu pozůstatky dřevěných staveb, které tvořily naprostou většinu její zástavby. V případě předhradí je situace lepší, neboť zde dochované podlahové navážky domů ukazují původní strukturu dřevěné zástavby (srovnej rekonstrukci hradiště na str. 34-35).

1. Vedle běžných menších obydlí bylo v Mikulčicích odkryto několik velkých kůlových staveb s vyplétanými stěnami (podle rekonstrukce B. Kavánové).

2. Výjimečně se uchovají zuhelnatělé zbytky půdorysu roubených staveb jako v případě objektu 845 při severozápadní bráně předhradí.

3. Podlahové navážky domů, vymezené uličkami s odpadními vrstvami. Pravidelnost a hustota této povrchové zástavby v areálu předhradí bývá považována za doklad městského charakteru mikulčického hradiště.

4. Obytné domy se základním hospodářským příslušenstvím mohly být ohrazeny ploty, jak ukazuje rekonstrukce vybraného úseku dřevěné zástavby akropole. Střechy běžných domů byly kryty nejspíše slaměnými nebo rákosovými došky. Pece situované samostatně pod přístřešky mohly sloužit více usedlostem.

Velkomoravský hrad

Velkomoravský hrad byl součástí rozsáhlé sídelní aglomerace, která se rozkládala na několika ostrovech v řece Moravě. Opevněné jádro aglomerace o rozloze 10 ha tvořila akropole a předhradí. Na akropoli byly soustředěny nejdůležitější zděné stavby - kostely a knížecí palác. Zde sídlili příslušníci knížecí rodiny, velmoži, duchovenstvo, řemeslníci a další, zejména společensky vyšší vrstvy obyvatelstva. Nejvýznamnější z nich byli pochováváni - často s bohatou výbavou - v kostelních hrobkách a na čestných místech u kostelů, ostatní byli ukládáni na kostelních hřbitovech nebo na prostých pohřebištích uvnitř hradu nebo v podhradí. Na akropoli se nacházely dílny řemeslníků - kovolitců, šperkařů, kovářů, pravděpodobně i sklářů a dalších profesí. Opevněné předhradí sloužilo patrně jako sídlo vojenské družiny. Výzkum zde odkryl pozůstatky řady dřevěných domů s dusanými podlahami a ohništi. Pravidelné uspořádání jednotlivých obydlí a jejich koncentrace připomínají pozdější městskou zástavbu. Opevnění akropole a předhradí tvořila mohutná dřevohlinitá hradba s čelní kamennou zdí. V tomto opevnění byly prolomeny tři hlavní brány, jejichž poloha naznačuje průběh hlavní cesty uvnitř velkomoravského hradu. Pevnostní charakter hradu zvýrazňovala říční ramena, která obepínala akropoli s předhradím a oddělovala je od okolního osídlení v podhradí. Dřevěné mosty, jejichž piloty se podařilo archeologům odkrýt, spojovaly jednotlivé části aglomerace. Kolem opevněného jádra se rozkládalo na ploše 10-20 ha podhradí. Zde sídlili nejen řemeslníci a zemědělské obyvatelstvo, ale svá sídla v podobě dřevěných dvorců s kostely si zde zakládali příslušníci vládnoucí aristokracie.

Raně středověké hradiště „Valy“ u Mikulčic patřilo k nejvýznamnějším střediskům velkomoravského státu 9. století. Z písemných pramenů se bohužel nedovídáme, jak se hrad jmenoval ani jakou plnil úlohu ve správě státu, ve věcech hospodářských a církevních. Řešení těchto otázek zůstává především na archeologii.

1. Rekonstrukce mikulčického hradiště. Předpokládaný stav ve 2. polovině 9. století.

2. Letecký snímek hradiště s vyznačením průběhu opevnění a nejvýznamnějších zděných staveb. Pohled od severozápadu, v pozadí meandry řeky Moravy, zregulované začátkem sedmdesátých let.

Nová etapa výzkumu v Mikulčicích (od roku 1993)

Systematické terénní výzkumy v Mikulčicích byly přerušeny začátkem 90. let 20. století. Veškerá pozornost mikulčického pracoviště Archeologického ústavu AV ČR Brno se zaměřila na postupné zpracování výsledků uzavřené etapy výzkumu 1954-1992. Pokud byly nadále prováděny terénní výzkumy, šlo o práce záchranného charakteru, vesměs v blízkém okolí hradu. Protože řadu důležitých archeologických a historických otázek nebylo možné na základě starých odkryvů spolehlivě zodpovědět, byly od roku 2004 obnoveny zjišťovací a systematické terénní práce v areálu vlastního hradiště. Oproti předchozí etapě velkoplošných odkryvů jde však o nevelké, pečlivě prováděné a detailně dokumentované sondy. V rámci dlouhodobého programu „pramenného zpracování a verifikace starých výzkumů“ jsou vždy v blízkosti právě zpracovávaného starého výzkumu otevírány sondáže, určené k ověřování konkrétních otázek výzkumu, odebírání vzorků pro přírodovědné analýzy a celkovému doplnění výpovědi starých výzkumů. Díky výše uvedeným terénním aktivitám se podařilo od roku 1993 významně přispět k poznání osídlení v prostoru podhradí a nejbližšího zázemí hradu, jež patří k dosud nejméně prozkoumaným částem mikulčické aglomerace.

Souběžně s „novou etapou“ výzkumu v Mikulčicích probíhaly terénní práce na slovenské straně řeky Moravy. Zde má mikulčická raně středověká aglomerace své pokračování na katastru obce Kopčany. Nejvýznamnější objevy byly učiněny v prostoru kaple sv. Margity, kde od roku 1996 provádí Památkový úřad Slovenské republiky v Bratislavě stavebně-historický a archeologický výzkum.

Z výzkumů uskutečněných ve vzdálenějším okolí mikulčického hradiště lze považovat za nejvýznamnější záchranný výzkum pohřebiště 9.-11. století v Čejči v roce 2003.

Přehled nejvýznamnějších terénních výzkumů v nejbližším okolí mikulčického hradiště v letech 1993-2005 (kruh o poloměru 700 m, opsaný kolem středu hradiště, je pomyslnou hranicí mezi podhradím a zázemím velkomoravského hradu):

1 – Mikulčice - Valy, plocha T 1996: zjišťovací výzkum v poloze „Kostelec“ v podhradí s doklady mezolitického a raně středověkého osídlení
2 – Mikulčice - Valy, plocha P 1998: záchranný výzkum valového opevnění předhradí
3 – Mikulčice - „Trapíkov“ 1998: záchranný výzkum tří velkomoravských zemnic v zázemí hradiště
4 – Mikulčice - „Panské“ 1999-2000: záchranný výzkum pohřebiště 9.-11. stol. v zázemí hradiště
5 – Mikulčice - Valy, plocha Z 2002-I a II: předstihový výzkum v prostoru archeologické základny na akropoli
6 – Mikulčice - „Kopec“ 2003: záchranný výzkum vrcholně středověké tvrze v zastavěné části obce
7 – Mikulčice - „Trapíkov“ 2003: ověřovací výzkum velkomoravského sídliště se zemnicemi v zázemí hradiště
8 – Mikulčice - „Za mysliveckou chatou“ 2004: zjišťovací výzkum písčité duny s doklady pravěkého a raně středověkého osídlení v zázemí hradiště
9 – Mikulčice - Valy, plocha B 2004-I až IV: systematický a ověřovací výzkum velkomoravské sídlištní jednotky v prostoru VII. kostela v podhradí
10 – Mikulčice - Valy, plocha P 2005: ověřovací výzkum sídliště v severním podhradí
11 – Mikulčice - Valy, plocha T 2005-I a II: zjišťovací výzkum sídliště a pohřebiště v „Těšickém lese“ v podhradí
12 – Kopčany - kaple sv. Margity: stavebně historický a archeologický výzkum v prostoru kaple sv. Margity u Kopčan na slovenské straně mikulčické aglomerace.

Mikulčice-Panské, pohřebiště 9.-11. století (č. 4)

Necelé 4 km severozápadně od hradu, na okraji zastavěné části Mikulčic, bylo v letech 1999-2000 zkoumáno pohřebiště 9.-11. století. 128 odkrytých kostrových hrobů jako první získaný větší pohřebištní celek v nejbližším zázemí centra opravil starší představy o předpokládaném nižším sociálním postavení obyvatel tohoto pásma zázemí. Značný podíl hrobů se zbraněmi, zejména sekerami, a s ostruhami, dále zastoupení ženských hrobů s pozlacenými nebo stříbrnými šperky a přítomnost jednoho hrobu s pozlacenými plechovými gombíky s vtlačovanou rostlinnou výzdobou, typickými pro mocenská centra Velké Moravy, dokládají přítomnost společenské elity. Bojovníci mohli patřit k vojenské hotovosti knížete, sídlícího na Valech. Nejmladší, tzv. mladohradištní, hroby z 11. století byly vybaveny esovitými záušnicemi a mincemi (denáry).

1.

2.

3.

4.

5.

1. Záchranný výzkum pohřebiště, vyvolaný stavbou drážního koridoru Přerov-Břeclav. Zachycena byla jenom menší část původního rozsáhlého pohřebiště. Jeho část byla patrně zničena již dříve stavbou trati a silnice. Další, patrně neporušená část pokračuje směrem do pole na severozápadní (pravé) straně zkoumané plochy. Za řadou domů, asi 250 m jihovýchodně od nekropole je doloženo sídliště, které zřejmě patřilo komunitě pochovávající na pohřebišti v „Panském“.
2. Bojovnický hrob 18 s abnormálně rozměrnou hrobovou jámou. Tato se svým objemem 13 m^3 řadí k největším hrobovým jámám zjištěným u velkomoravských hrobů. Jistě to souvisí s významným společenským postavením zde pochovaného jedince.
3. Ke zcela ojedinělým nálezům patří krátký jednosečný meč - sax, zbraň západního původu, užívaná zejména germánskými bojovníky (hrob 103).
4. Obrys dřevěného obložení ve spodní části hrobové jámy. Pro pohřebiště v „Panském“ jsou charakteristické úpravy hrobových jam pomocí dřevěných konstrukcí a terénních stupňů.
5. Kosterní pozůstatky se nejlépe zachovaly u zemřelých pochovaných bez dřevěných schránek do prosté země.

legenda:

- zbraně
- ostruhy
- pozlacené nebo stříbrné ozdoby
- denáry nebo záušnice (11. stol.)

0 5 10 15 20m

Mikulčice-Trapíkov, sídliště 9. století (č. 3, 7)

Na písčité duně necelý 1 km severozápadně od hradu bylo v letech 1998 a 2003 zkoumáno sídliště z velkomoravského období. Bylo zjištěno šest zemnic s kamenným krbem v rohu, jaké z opevněného centra v typické podobě neznáme. Přítomnost těchto do země zahloubených obydlí je patrně odrazem odlišného sociálního postavení sídliště. Nabízí se spojení se zemědělským obyvatelstvem v nejbližším hospodářském zázemí centra. Tomu by odpovídala i velmi chudá výbava hrobů z blízkého pohřebiště, zkoumaného v letech 1957-58. Několik hrobů bylo zjištěno přímo v areálu sídliště. Jde o velmi chudě vybavené pohřby, uložené do země přibližně v době zániku sídliště.

1.

2.

3.

legenda:

- duna
- terénní výzkum
- nález zemnic

1. Výzkum v roce 2003 prokázal relativně krátkodobé osídlení, datované rámcově do 2. poloviny 9., případně 1. poloviny 10. století.
2. Jedna ze zkoumaných, mělce zahloubených zemnic. Přibližně v místě západní stěny domu byl do podlahy objektu zapuštěn hrob.
3. Pozůstatky kamenné pece, charakteristické pro tento typ obydlí.

Mikulčice-Valy, podhradí

1.

2.

3.

Sídlištní areál u VII. kostela (č. 9). Při výzkumu na písčité duně „Štěpnice“, 300 m severozápadně od hradu, byl v roce 2004 odkryt uzavřený sídlištní areál související se VII. kostelem. Podobně jako u dalších kostelů v podhradí je zde tradičně hledán dvorec některého z velmožů z okruhu knížete. Zjištěná absence opevnění či ohrazení a poměrně chudá hmotná kultura však neodpovídají vžitým představám o podobě těchto sídelně-reprezentačních a hospodářských útvarů tehdejších elit. Bližší interpretace zkoumaného areálu u VII. kostela je otázkou detailního zpracování výzkumu a dalšího teoretického bádání.

Obydlí měla patrně charakter roubených povrchových nebo mírně zahloubených staveb a koncentrovala se v podkovovitém útvaru po okraji vyvýšené písčité duny. Ve střední části byl patrně volný prostor s několika jámami. Celý tento útvar byl z východní strany uzavřen stavbou VII. kostela s malým hřbitovem (viz str. 20, obr. 9).

1. Výzkum 2004. V popředí sídlištní jámy, v pozadí tmavý pás signalizující zástavbu, uprostřed volné prostranství.
2. Schematicky naznačený půdorys VII. kostela, odkrytého v roce 1960; za ním nově zkoumaná plocha.
3. Půdní podmínky neumožňovaly jednoznačnou identifikaci obydlí. Zástavba měla patrně podobu povrchových nebo mírně zahloubených objektů, které se při výzkumu projevovaly plochami tmavěji zbarvených sedimentů s koncentrací nálezů.

Hlavní sídelní areály 2. poloviny 9. století s vyznačením geologické situace. Legenda: 1 – písčité duny jako nejvýznamnější sídelní areály, 2 – obvodový val akropole a sypaný val na východním okraji „Těšického lesa“ jako antropogenní uloženiny,

Pod pojmem podhradí se rozumí sídelní areály s pohřebišti a kostely v nejbližším okolí opevněného jádra aglomerace. Jde o areál bezprostředně přiléhající k velkomoravskému hradu, pomyslně ohraničený okruhem 700 m kolem středu aglomerace (srov. obr. na str. I).

3 – polohy na povodňových hlínách bez dokladů osídlení včetně zaniklých říčních ramen, 4 – osídlené polohy na povodňových hlínách, 5 – mrtvá ramena a struhy, 6 – prozkoumané plochy.

Sídliště v severním podhradí (č. 10). Při výzkumu sídlištního areálu v prostoru severozápadně od II. kostela byly v roce 2005 získány nové poznatky o podobě, charakteru a vývoji osídlení podhradí. Sídliště mělo výrobní charakter s orientací na kovářství a kovolitectví. Určitou roli zde hrálo také zemědělství, zejména chov dobytka. Teoreticky lze o tomto sídlišti uvažovat jako o služebné osadě, zajišťující hospodářský provoz knížecího hradu.

4. Součástí zánikového horizontu sídliště byly hroby uložené na podlaze domu. Patrně nebyly zahloubené, spíše byly jen lehce překryté, ať už zeminou, materiálem organického původu nebo destrukcí domu.
5. Díky nové metodice terénního výzkumu se vedoucímu výzkumu M. Mazuchovi podařilo rozšířit naše znalosti konstrukce domů.
6. Hlavní zástavbu tvořily domy roubené konstrukce s podlahovými navážkami, podobně jako tomu bylo uvnitř hradu.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

Sídliště a pohřebiště v „Těšickém lese“ (č. 11). Sondáže v západní části duny „Těšický les“ prokázaly existenci dosud neznámého pohřebiště v této zalesněné části podhradí. Podobně jako u dalších areálů na písčitých dunách v podhradí je i zde charakteristické, že se hroby překrývají se sídlištními objekty. Osídlení zde existovalo v době 8.-13. století.

7. Zvláštností pohřebiště jsou anomálie v pohřebním ritu. Příkladem jsou dva jedinci uložení proti sobě v jednom hrobě, navíc oba bez spodních částí dolních končetin. Podobné jevy byly zjištěny i u dalších pochovaných.
8. Ukládání hrobů ve více vrstvách nad sebou svědčí o relativně dlouhodobém pochovávání během 9. století a patrně i později.
9. Výzkum prokázal poměrně intenzivní osídlení místa, které se částečně překrývalo s pohřebištěm. Jeden ze sídlištních objektů obsahoval velké fragmenty pražnice.

Kopčany, kaple sv. Margity (č. 12)

Asi 1,6 km jihovýchodně od mikulčického hradu, na východním slovenském břehu řeky Moravy stojí dnes uprostřed polí kaple sv. Markéty Antiochijské. Stavba ucházela dlouho pozornosti archeologů, neboť byla považována za gotický nebo nanejvýš pozdně románský objekt. Stavebně-historický průzkum v letech 1995-1998 však skončil konstatováním předrománského stáří kostela. Navíc bylo zjištěno, že kostel se zachoval téměř celý ve své původní hmotě. Kromě výrazné přestavby západního závěru lodě, výměny krovů a střešní krytiny se pozdější změny týkaly hlavně úprav okenních otvorů, omítek, výmalby a oltáře.

Archeologický výzkum kaple a jejího okolí provádí od roku 1998 Pamiatkový úrad Slovenskej republiky pod vedením P. Baxy. V letech 1998-2000 byl archeologicky prozkoumán interiér kostela. Většina z přibližně 50 zjištěných hrobů patřila 14.-17. století. Na základě nejstaršího dochovaného hrobu v lodi se datování vzniku stavby posunulo do doby před 11. století. Zásadní obrat v datování nastal až v roce 2004, kdy byly při archeologických odkryvech vně kostela zjištěny tři velkomoravské hroby. Ležely podél jižní stěny stavby a obsahovaly nálezy charakteristické pro 2. polovinu 9., nejpozději začátek 10. století. Jde o dva pozlacené gombíky s vtlačovaným vegetabilním a geometrickým ornamentem a stříbrné bubínkové náušnice. Nálezy se řadí jednoznačně k projevům staromoravských elit, tak jak je známe z předních center Velké Moravy. Stejného stáří může být i zlatá náušnice s očkem.

Jednolodní stavba s pravoúhlým chórem byla původně opatřena západním nartexem. V jihovýchodním rohu této předsíně byl zapuštěn zvláštní, dokonale vyzděný prostor, připomínající hrobku. Nartex byl ovšem později zbourán a nový západní závěr stavby byl opatřen velkým pozdně gotickým portálem. Rovněž okenní ostění byla v průběhu stavebního vývoje vícekrát vyměněna. Původní předrománská okna se zachovala pouze na severní straně. Stavba je z hlediska rozměrů, stavební technologie i architektonických detailů srovnatelná s kostely odkrytými v Mikulčicích a na dalších moravských hradištích 9. století. Z hlediska dispozice jde o první zjištěnou kostelní stavbu Velké Moravy, která má pravoúhlý chór a současně nartex. Podle všeho jde o jedinou dosud stojící stavbu 9. století na Moravě a Slovensku.

Je jisté, že kaple sv. Markéty Antiochijské v Kopčanech byla součástí velkomoravské sídelní aglomerace mocenského centra v Mikulčicích, konkrétně jeho nejbližšího zázemí. Zda patřila k nějakému velmožského dvorci, podobně jak se soudí o kostelních stavbách v mikulčickém podhradí, zůstává otázkou. Svůj význam při posuzování funkce stavby má i ta skutečnost, že kostel stál při cestě vedoucí z mikulčického hradu směrem na dnešní slovenskou stranu řeky Moravy. Průběh této cesty mezi kaplí a okrajem údolní nivy nám poměrně spolehlivě ukazuje souvislý pás písčitých dun s doklady osídlení v 9. století. Nejblíže od kaple ležící velkomoravské sídliště a pohřebiště v poloze „Kačenáreň" zkoumala v 60. letech minulého století M. Kraskovská. Další doklady osídlení známe z ojedinělých nálezů nebo nových povrchových průzkumů.

1.

1. Půdorys kaple sv. Margity v Kopčanech. Černě vyznačeno nadzemní nebo archeologicky doložené předrománské zdivo.
2. Poloha kaple v polích mezi Kopčany a řekou Moravou. Stavba se nachází na písčité duně, mírně převyšující okolní terén.
3. Původní okenní otvory na jižní straně kostela byly zaměněny za větší gotická okna. Stav z roku 2005.
4. Celá severní stěna kaple se zachovala v původním stavu včetně dvou oken.
5. Detail v našem prostředí zcela unikátně zachovaného okna z 9. století.
6. Terénní výzkum v blízkosti kaple v roce 2005. Nálezová situace, silně porušená pochováváním a sídlištními aktivitami v průběhu 14.-17. století, vyžaduje detailní archeologickou práci.
7. Dochované části dvou velkomoravských hrobů vně jižní stěny lodi kostela.
8. Vyzděná „komora" v jihovýchodním rohu předpokládaného nartexu byla patrně hrobkou. Vně jižní stěny „nartexu" ležel hrob 3 s velkomoravskými šperky (označen šipkou).
9. Měděný pozlacený gombík s vegetabilním ornamentem na puncovaném pozadí z hrobu 3. Nález charakteristický pro přední velkomoravská centra.
10. Zlatá náušnice s očkem z hrobu 96.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

Čejč-„Nad hřbitovem“, pohřebiště 9.-11. století

Záchranný výzkum pohřebiště v Čejči v roce 2003 byl vyvolán zakládáním nového vinohradu. V podstatě šlo o dvě na sebe navazující pohřebiště. Mladohradištní pohřebiště z 11. století bylo z větší části zničeno rigolováním pozemku, středohradištní pohřebiště z 9., případně 10. století bylo zkoumáno zčásti; na ploše 40 x 50 m bylo zjištěno přibližně 150 středohradištních kostrových hrobů.

Tak jak je to na podobných venkovských velkomoravských nekropolích běžné, obsahovala velká část hrobů nálezy. Nejčastěji šlo o keramické nádoby a nože. Nechyběly však ani zbraně a ostruhy, dokládající přítomnost bojovníků, respektive místní elity. Mezi šperky převládaly bronzové náušnice, štítkové prsteny a náhrdelníky ze skleněných perel. Hrobové jámy měly často dřevěné konstrukce a úpravy v podobě stupňů, výklenků a žlábků. Zvláštností nekropole byl velký podíl tzv. výklenkových hrobů. Častým jevem byly také doklady pohanských praktik.

1.

3.

4.

2.

5.

legenda:

- zbraně
- ostruhy
- pozlacené nebo stříbrné ozdoby

1. Část odkryté plochy. Velkomoravské pohřebiště pokračuje do neprozkoumané plochy pod nově založený vinohrad. Celkový rozsah tohoto pohřebiště neznáme.
2. Ve výklenkových hrobech nebyl pohřeb uložen v šachtě (vlevo), ale ve výklenku zahloubeném do stěny šachty (vpravo). Při archeologickém odkryvu nacházíme strop výklenku většinou již propadený.
3. Kuriózní půdorysná návaznost pohřebištních areálů: současného hřbitova v pozadí, dále středohradištního a mladohradištního pohřebiště.
4. Dochování kosterních pozůstatků je závislé na lokálních půdních podmínkách a na dalších okolnostech. Obecně hůře se zachovávají pozůstatky uložené v dutých schránkách – rakvích a pod.
5. Výjimečným nálezem byl náhrdelník sestávající z kosočtverečného olověného křížku a 12 litých olověných, vývalkovitě členěných korálů v dětském hrobě 129.

Archeologický terénní výzkum

1. Hlavní fáze terénního výzkumu v Mikulčicích.

Slovanské hradiště „Valy“ u Mikulčic bylo objeveno pro vědu i veřejnost v roce 1954. Hned v následujícím roce zahájil Prof. Dr. Josef Poulík, DrSc., ředitel brněnského Archeologického ústavu ČSAV, velkorysý terénní výzkum, který trval nepřetržitě 38 sezón. Výsledkem byla odkrytá plocha 5 hektarů, tisíce prozkoumaných objektů, desetitisíce popsaných nálezových situací, statisíce evidovaných nálezů. „Valy“ u Mikulčic vstoupily záhy do povědomí široké veřejnosti jako přední centrum velkomoravského státu 9. století a jako jedna z nejvýznamnějších archeologických lokalit České republiky. Začátkem 90. let byly terénní výzkumy na lokalitě dočasně přerušeny, neboť množství každoročně přibývajícího materiálu zdaleka překročilo možnosti průběžného zpracování. Hlavní pozornost mikulčického pracoviště Archeologického ústavu AV ČR Brno se obrátila ke zpracování obrovského nálezového fondu a k postupnému zveřejnění výsledků celé dosavadní etapy výzkumu.

Terénní výzkum se v 1. fázi (1954-1963) zaměřil na odkryv nejvýznamnějších objektů - zděných staveb kostelů a „paláce“ a pohřebišť v jejich okolí. Do konce 50. let byly odkryty zděné stavby na akropoli, v letech 1960-64 byly zkoumány kostely v podhradí. Ve 2. fázi výzkumu (1964-1974) se terénní práce orientovaly především na výzkum předhradí a na velkoplošné odkryvy dvou úseků říčních ramen s konstrukcemi mostů, s přilehlými fortifikacemi a branami. Současně byla systematicky rozšiřována prozkoumaná plocha kolem III. a IV. kostela na akropoli, kde byly sledovány okrajové části pohřebišť a jejich vztah k sídlištním objektům. Ve 3. fázi (1975-1990) pokračoval výzkum severního podhradí s doklady výrobní činnosti. Hlavní pozornost byla věnována prostoru kolem severovýchodní brány akropole s předpokládaným XII. kostelem, s dalším zkoumaným úsekem říčního ramene a mostem. Posledním velkým systematickým terénním výzkumem byl odkryv rozsáhlého pohřebiště v trati „Kostelisko“ v podhradí. Od roku 1975 se při pokračujících odkryvech na hradišti přesunula část pozornosti pracoviště na širší zázemí mikulčické aglomerace, kde bylo zkoumáno několik sídlišť a pohřebišť. V 90. letech byly prováděny pouze menší výzkumy záchranného charakteru v podhradí a v zázemí hradiště.

2.

4.

3.

6.

5.

7.

8.

2. Záplava v květnu 1962. V době před regulací se Morava vylévala i několikrát do roka a zaplavovala často celé podhradí až k valu akropole. Přitom se voda dostávala i do zkoumaných ploch a ztěžovala tak postup terénních prací.
3. V počátečních fázích výzkumu byly kameny a další hrubé komponenty vrstev nechávány na hliněných soklech. Vznikaly tak vizuálně atraktivní situace, které však ztěžovaly sledování sledu vrstev a stratifikaci nálezů. Proto se od těchto postupů brzo upustilo. Výzkum hradby u II. kostela v roce 1955.
4. Základní jednotkou mikulčického terénního výzkumu a jeho dokumentace je čtverec 5 × 5 m. Pravidelná síť profilů mezi jednotlivými čtverci zkoumaných ploch byla charakteristická pro počáteční fázi výzkumu. Odkryv v prostoru paláce na akropoli v roce 1959.
5. Postupně se přecházelo k odkryvům v pásech, oddělených kontrolními bloky, nebo ve větších souvislých plochách. Zkoumaná plocha Z 1977-81 s pozůstatky předpokládaného XII. kostela.
6. Při výzkumu kostelů, kde bylo možné předem odhadnout průběh osy stavby, se plocha odkrývala v pravidelných sektorech, oddělených kontrolními profily. Výzkum VI. kostela s křížovým profilem.
7. Při prvním odkryvu zaniklého říčního ramene v roce 1964 se archeologové potýkali s problémem nastupující podzemní vody.
8. Teprve odvodnění terénu systémem vrtaných studní umožnilo zahájit unikátní velkoplošné odkryvy zaniklých říčních ramen.

Vedle vlastních archeologických terénních prací se při výzkumu mikulčické aglomerace uplatnily další prospekční metody - povrchový průzkum, geofyzikální měření a velkoplošné mechanické sondáže.

Metodiku i postup terénního výzkumu v Mikulčicích do jisté míry ovlivňovala poloha lokality v inundačním terénu řeky Moravy. Časté povodně měnily celé široké okolí hradiště ve velkou vodní plochu, ze které vystupovaly jen vyvýšená část akropole a další písčité duny v okolí. Ale i výzkum v těchto vyšších polohách byl v obdobích záplav poznamenán vysokou hladinou podzemní vody. Tyto nesnáze odstranila až regulace Moravy a vybudování ochranných hrází kolem ní v roce 1971. Tato regulace rovněž napomohla vyřešit další specifický problém spojený s vodním režimem krajiny - podstatně omezila kalamitní výskyt komárů.

Jednou z charakteristických součástí mikulčického výzkumu byl velkoplošný odkryv zaniklých říčních ramen, která v 9. století obklopovala hrad a která v následujících staletích zcela zanikla. Podmínkou těchto technicky náročných výzkumů bylo snížení hladiny podzemní vody. Z navrhovaných metod se ukázalo jako nejúspěšnější řešení založené na průběžném odčerpávání vody ze soustavy studní, vyvrtaných po obvodu zkoumaných ploch. Díky těmto opatřením se podařilo odkrýt několik úseků bývalých řečišť kolem hradu se zbytky mostů, s nálezy člunů a dalších dřevěných předmětů a s množstvím rostlinných zbytků.

Základní osnovu terénního výzkumu tvořila podobně jako na dalších výzkumech čtvercová síť 5 × 5 m. V prvních letech se čtverce zpravidla oddělovaly kontrolními bloky, které umožňovaly lépe sledovat a dokumentovat stratigrafii zkoumaných ploch. Protože bloky ztěžovaly postižení plošných souvislostí, přecházelo se postupně k odkryvům v pásech o šířce 5 nebo 10 m. U kostelů, kde bylo možné předem odhadnout střed nebo osu odkrývané stavby, se většinou postupovalo metodou kvadrantů: Celá plocha byla rozdělena do čtyř kvadrantů tak, aby kříž pomocných profilů protínal stavbu v její podélné a příčné ose. Metodika výzkumu se postupně vyvíjela v závislosti na obecných trendech oboru i na zkušenostech, získávaných v průběhu výzkumu lokality.

Základní dokumentace výzkumu sestává z verbální, kresebné, měřické a fotografické dokumentace jednotlivých čtverců sítě. Souhrn vzájemně sousedících čtverců zkoumaných v jedné etapě je označován jako „zkoumaná plocha". Jednotlivé složky terénní dokumentace a nálezového fondu ve čtvercích propojuje v rámci jedné zkoumané plochy tzv. nálezová zpráva, která je základním pramenným podkladem pro teoretické vyhodnocení výzkumu. Plány jednotlivých zkoumaných ploch v měřítku 1:50 jsou zanášeny do celkového plánu lokality v měřítku 1:200. Při zpracování výzkumu dnes velmi pomáhá digitalizace plánů hradiště a zkoumaných ploch.

Terénní odkryv je pouze jednou částí archeologického výzkumu. Na terénní práce musí navázat zpracování a teoretické vyhodnocení získaných poznatků, které je podkladem pro vlastní historické závěry. Bez tohoto vyhodnocení nelze formulovat konkrétní otázky a problémy, které by měly stát na začátku každého dalšího archeologického odkryvu. To platí pro Mikulčice stejně jako pro jiné lokality. Rozsáhlejší terénní práce v Mikulčicích mohou být obnoveny, jakmile budou zpracovány alespoň nejdůležitější úseky předchozího výzkumu a vyřešeny alespoň základní otázky výzkumu raně středověkých Mikulčic. Nesmírná cena mikulčického hradiště spočívá v jeho dobrém dochování, které umožňuje ověřovat řadu konkrétních otázek přímo v terénu, na cíleně vybraných plochách. To je zcela odlišná situace od dalších dvou nejvýznamnějších center Velké Moravy - aglomerace Starého Města - Uherského Hradiště a slovenské Nitry, kde je archeologický výzkum odkázán do proluk mezi domy nebo na staveniště.

9. Učitel Bedřich Trnka z Mikulčic (na snímku s chotí, 1. zleva), který v roce 1953 upozornil archeology na lokalitu „Valy" u Mikulčic. Uprostřed Prof. Josef Poulík, zakladatel a dlouholetý vedoucí výzkumu v Mikulčicích, s chotí a spisovatelem Jaromírem Tomečkem na snímku z roku 1954.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

10. PhDr. Marie Kostelníková (vpravo) se podílela na vedení terénních prací v 50. letech. Na snímku s PhDr. Z. Trňáčkovou.
11. Doc. PhDr. Jaroslav Tejral, DrSc. (vpravo) vedl terénní práce v Mikulčicích na začátku 60. let. Na snímku s technikem Přemyslem Ondráčkem.
12. Dva hlavní aktéři terénních výzkumů v Mikulčicích: Prof. PhDr. Josef Poulík, DrSc. a doc. PhDr. Zdeněk Klanica, DrSc. v archívu mikulčického pracoviště Archeologického ústavu AV ČR Brno v roce 1979.
13. Pracovníci mikulčické základny Archeologického ústavu AV ČR Brno v roce 1967. Zleva odzadu: Eva Kuběnová-Jílková, Jan Táborský, Helena Klanicová, Josefa Marková, ?, Vlasta Trubirohová, Anna Jančová-Dajčová, Jarmila Matušková, ?; Rudolf Skurek, Karel Smolík, Marie Staňková, Božena Hřebačková, Marie Kotásková, Otto Marek, Růžena Konečková, doc. Zdeněk Klanica, Petr Blažek, Drahomír Tesařík.
14. Pracovníci mikulčické základny Archeologického ústavu AV ČR Brno v roce 1977. Zleva odzadu: Rostislav Skopal, Otto Marek, Alois Schovanec, Radovan Rutar, Božena Hřebačková, Marie Staňková, Vlasta Trubirohová, Blažena Kuchařová, Vlasta Judasová, Marcela Vařejková, doc. Zdeněk Klanica, Josefa Marková.
15. Pracovníci mikulčické základny Archeologického ústavu AV ČR Brno v roce 2000: Zleva odzadu Otto Marek, Rudolf Sýkora, Jiřina Nováková, Marie Staňková, PhDr. Lumír Poláček, CSc., Rostislav Skopal, Jaroslav Škojec, Mgr. Jitka Dvorská, Ph.D., Marcela Vařejková.
16. Pracovníci mikulčické základny Archeologického ústavu AV ČR Brno v roce 2006: Zleva odzadu Rostislav Skopal, Marcela Vařejková, Radek Bravenec, Marie Staňková, Marie Cimflová, PhDr. Lumír Poláček, CSc., Mgr. Marian Mazuch, Mgr. Marek Hladík, Petr Čáp, Radovan Rutar, Jaroslav Škojec.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

24.

25.

17.-18. V 50. a 60. letech prováděly sezónní terénní práce na vykopávkách převážně ženy. Odkryv zaniklého řečiště v ploše P 1963-64 a sídliště na předhradí v ploše P 1972.

19. V letních měsících převažovala mezi brigádníky mládež. Výzkum v prostoru severovýchodní brány akropole v roce 1979.

20. K atraktivním pracím patřilo preparování hrobů, kterých bylo v Mikulčicích odkryto kolem dvou a půl tisíce. Odkryv hrobů na „Kostelisku" v roce 1986.

21-23. Práce spojené s odkryvem, vyzvedáváním, transportem a konzervací člunů patřily k náročným, současně však velmi atraktivním pracím.

24. Vrtání studní pro odvodnění výzkumu říčního ramene v roce 1965.

25. Za 45 let výzkumu se v Mikulčicích vystřídalo mnoho stálých pracovníků, mezi nimi řada svérázných postav, jakou byl např. dědoušek Řezníček, který se v 50. a 1. polovině 60. let staral o údržbu základny.

26.

27.

28.

29.

30.

31.

32.

33.

26. Zázemím rozsáhlých archeologických odkryvů na hradišti byla expedice Archeologického ústavu, budovaná hned od začátku výzkumu přímo na akropoli. První základna archeologů v roce 1955.
27. V roce 1956 byla zahájena stavba budovy, která je dodnes hlavním pracovištěm mikulčické expedice Archeologického ústavu AV ČR Brno.
28. Jedna z prvních odborných komisí na výzkumu v Mikulčicích v roce 1955. Prof. Josef Poulík (uprostřed) objasňuje nálezovou situaci II. kostela. Vpravo Prof. Jaroslav Böhm, vlevo Prof. Josef Cibulka.
29. Účastníci archeologického sympózia při exkurzi v Mikulčicích v roce 1960. Zleva kolem stolu: Prof. Josef Poulík, Dr. Jaroslav Kudrnáč (Praha), Prof. Herbert Jankuhn (Göttingen), za ním Prof. Herbert Mitscha-Märheim (Vídeň), Prof. Witold Hensel (Varšava) a Prof. Boris Aleksandrovič Rybakov (Moskva).
30. Účastníky mezinárodního archeologického sympózia v roce 1960 přepravovalo na hradiště v době povodní vojsko.
31. Odkryvy v Mikulčicích přinášely stále nové a atraktivní informace pro sdělovací prostředky. Pracovníci Čs. rozhlasu na hradišti v roce 1957.
32. Každoroční výzkumy v Mikulčicích přitahovaly pozornost odborníků i široké veřejnosti. Čilý ruch kolem odkrytých ploch přispíval k neopakovatelné atmosféře velkých objevů v Mikulčicích.
33. Zkoumaná plocha P 1963-64 na předhradí s parkovištěm a budovou dnešního muzea.

Průvodce po vykopávkách v Mikulčicích

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

1. Josef Poulík, vydal Dům osvěty v Hodoníně v roce 1959(?), 8 stran.
2. Josef Poulík, vydalo Krajské nakladatelství Gottwaldov v roce 1959, 47 stran.
3. Josef Poulík, vydalo Krajské nakladatelství v Brně v roce 1962, 78 stran.
4. Josef Poulík, vydal Osvětový dům v Hodoníně spolu s KSSPPOP v Brně, Archeologickým ústavem v Brně a SÚPPOP v Praze v roce 1963, 8 stran.
5. Josef Poulík, vydalo KSSPPOP v Brně spolu s Reklamou ČEDOK v roce 1968, 28 stran.
6. Josef Poulík - Zdeněk Klanica, vydal Archeologický ústav ČSAV v Brně spolu s KSSPPOP v Brně v roce 1970, 69 stran.
7. Josef Poulík, vydala Olympia Praha v roce 1974, 104 stran.
8. Eva Krystýnková, vydalo KSSPPOP v Brně v roce 1976, 16 stran.
9. Zdeněk Klanica, vydalo KSSPPOP v Brně v roce 1985, 5-dílná skládačka.
10. Eva Krystýnková, vydalo KSSPPOP v Brně v roce 1985, 5-dílná skládačka.
11. Zdeněk Klanica, vydalo Muzeum Hodonínska v roce 1990, 6 stran.
12. Lumír Poláček - Josef Šolc, vydalo Masarykovo muzeum v Hodoníně v roce 1998, 3-dílná skládačka.
13. Lumír Poláček, vydal Archeologický ústav AVČR Brno, 1. vydání z roku 2000.

Mikulčické monografie a řady

1.

3.

2.

4.

5.-11.

2003

2005

2005

12.-16.

1998

1999

1. Josef Poulík, vydalo Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1963.
2. Josef Poulík, vydalo nakladatelství Mladá fronta, Praha 1967.
3. Josef Poulík, vydalo nakladatelství Academia, Praha 1975.
4. Naďa Profantová - Blanka Kavánová, vydal Archeologický ústav AV ČR, Brno 2003.
5.-11. Řadu vydává od roku 1995 Archeologický ústav AV ČR, Brno, řídí Lumír Poláček.
12.-16. Řadu vydává od roku 1994 Archeologický ústav AV ČR, Brno, řídí Lumír Poláček.

Výběr literatury

Baxa Peter – Ferus Viktor – Glaser-Opitzová Renáta – Katkinová Jana

- 2005: Veľkomoravské hroby pri Kostole sv. Margity v Kopčanoch. Pamiatky a múzea 2005/3, 48-50.

Kavánová Blanka

- 1987: Stavební typy sídlištních objektů na hradišti v Mikulčicích. XVI. mikulovské sympozium 1986. Praha, 135-141.

Klanica Zdeněk

- 1964-1993: každoroční předběžné zprávy o výsledcích výzkumu v Mikulčicích v Přehledu výzkumů za roky 1963-1973, 1975-1981, 1983-1989. Brno.
- 1974: Práce klenotníků na slovanských hradištích. Studie AÚ ČSAV v Brně II/6. Praha.
- 1985: Mikulčice, gegenwärtiger Stand und Perspektiven (Bez. Hodonín). Přehled výzkumů 1983. Brno, 39-44.
- 1985: Mikulčice-Klášteřisko. Památky archeologické 76, 474-539.
- 1986: Počátky slovanského osídlení našich zemí. Praha.
- 1987: K vývoji sídlištní struktury zázemí Mikulčic v 6.-13. století. XVI. mikulovské sympozium 1986. Praha, 127-133.

Klíma Bohuslav jr.

- 1985: Velkomoravská kovárna na podhradí v Mikulčicích. Památky archeologické 76, 428-455.

Kouřil Pavel (Hrsg.)

- 2005: Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas (mit einem speziellen Blick auf die großmährische Problematik). Brno.

Poláček Lumír

- 1996: Zum Stand der siedlungsarchäologischen Forschung in Mikulčice. In: Staňa, Č. - Poláček, L. (Hrsg.): Frühmittelalterliche Machtzentren in Mitteleuropa - Mehrjährige Grabungen und ihre Auswertung. Internationale Tagungen in Mikulčice III. Brno, 213-260.
- 2003: Zpráva o výsledcích grantu GA ČR č. 404/96/K089 „Sídelní aglomerace velkomoravských mocenských center v proměnách údolní nivy“. Přehled výzkumu 43 (2001), 341-351.

Poláček Lumír - Marek Otto

- 1995: Die Grabungen in Mikulčice 1954-1992. Geschichte, Grabungsmethoden und Dokumentation. In: Daim, F. - Poláček, L. (Hrsg.): Studien zum Burgwall von Mikulčice I. Brno, 13-82.
- 2005: Grundlagen der Topographie des Burgwalls von Mikulčice. Die Grabungsflächen 1954-1992. In: Poláček, L. (Hrsg.): Studien zum Burgwall von Mikulčice VII. Brno, 9-358.

Poulík Josef

- 1957: Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic. Památky archeologické 48, 241-388.
- 1963: Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích. Praha.
- 1967: Pevnost v lužním lese. Praha.
- 1975: Mikulčice. Sídlo a pevnost knížat velkomoravských. Praha.
- 1985: Svědectví výzkumů a pramenů archeologických o Velké Moravě. In: Poulík, J. - Chropovský, B. a kol.: Velká Morava a počátky československé státnosti. Praha - Bratislava, 9-80.

Profantová Naďa - Kavánová Blanka

- 2003: Mikulčice - pohřebiště u 6. a 12. kostela. Brno.

Staňa Čeněk

- 1985: Mährische Burgwälle im 9. Jahrhundert. In: Friesinger, H. - Daim, F. (Hrsg.): Die Bayern und ihre Nachbarn, Teil 2. Wien, 157-200.
- 1997: Mikulčice a Pražský hrad. Archeologické rozhledy 49, 72-85.

Stanoviště a okružní trasa

B. Druhý kostel

C. Třetí kostel - bazilika

D. Palác

E. Čtvrtý kostel

G. Šestý kostel

H. Devátý kostel

I. Desátý kostel

J. Osmý kostel

Publikace byla vydána
s přispěním Akademie věd ČR

Mikulčice - průvodce, svazek 1

TERÉNNÍ VÝZKUM V MIKULČICÍCH

Text: Lumír Poláček
Plány: Otto Marek, archiv AÚ AV ČR Brno
Kresby a rekonstrukce: Rostislav Skopal
Fotografie: archiv AÚ AV ČR Brno, Peter Baxa
2. doplněné vydání

© 2006 Lumír Poláček
© 2006 Archeologický ústav AV ČR, Brno
© 2006 Layout Atelier Kupka

ISBN 80-86023-47-8